

BolLETÍ de la
SOCiETAT
ARQUEOLòGiCA
L'IL·liANA

Revista d'Estudis Històrics

Any CXXVII Núm. 866 #68_ISSN: 0212-7458

Tercera Època_Palma_2012

Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana

HISTÒRIA

1885-1904: *Boletín de la Sociedad Arqueológica Lulliana*

1905-1937: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*

1938-1977: *Boletín de la Sociedad Arqueológica Lulliana*

Anys: 3ª Època 1978-

ISSN: 0212-7458

Dipòsit legal: PM 738-1960

Periodicitat ANUAL

Editor: *Societat Arqueològica Lul·liana*

<http://www.arqueologica.luliana.com>

Preu de la subscripció: 45 euros

CONSELL DE REDACCIÓ

Director Dr. Miguel José Deyá Bauzá, Universitat de les Illes Balears

Secretari Dr. Miquel Àngel Capellà Galmés, Universitat de les Illes Balears

Vocals Dr. Albert Hauf i Valls, Universitat de València / Dr. Flocel Sabaté i Curull, Universitat de Lleida / Dr. Manuel Calvo Trias, Universitat de les Illes Balears / Dr. Tomàs de Montagut Estragués, Universitat Pompeu Fabra / Dr. Xavier Torres Sans, Universitat de Girona / Dra. Maria Barceló Crespi, Universitat de les Illes Balears / Dr. Ricard Urgell Hernández, Arxiu del Regne de Mallorca

CONSELL ASSESSOR

Dr. Antonio Bernat Vistarini, Universitat de les Illes Balears / Dra. Catalina Cantarellas Camps, Universitat de les Illes Balears / Dr. Mariano Carbonell Buades, Universitat Autònoma de Barcelona / Dr. Friedrich Edelmayer, Universitat Wien / Dr. Gabriel Ensenyat Pujol, Universitat de les Illes Balears / Dr. Antoni Furió Diego, Universitat de València / Dr. Jaime García Rosselló, Universitat de les Illes Balears / Dra. Maria Grazia Melis, Università di Sassari / Dr. Ignacio Henares Cuéllar, Universidad de Granada / Dr. Eloy Martín Corrales, Universitat Pompeu Fabra / Dra. Isabel Moll Blanes, Universitat de les Illes Balears / Dra. Natividad Planas, Université Clermond-Ferrand / Dra. Sabine Panzram, Universitat Hamburg / Dra. Pinuccia Simbula, Università di Sassari / Dr. Enric Porqueres i Gené, École des hautes études en sciences sociales (CNRS)

PRESENCIA EN BASES DE DADES I REPERTORIS BIBLIOGRÀFICS

ISOC – Ciencias Sociales y Humanidades. CSIC / REGESTA IMPERII. Akademie der Wissenschaften und der Literatur (DE) / *Repertorio de medievalismo hispánico*. CSIC / Catàleg LATINDEX / Acceptada a PIO (Periodical Index Online). Quest (GB) / Incorporada a DICE / Evaluada a RESH / Clasificada a CIRC / Allotjada a e-Dialnet, Universidad de La Rioja

PRESENCIA A INTERNET

Volums 1-62 (1885-2006) <http://lbdigital.uib.cat>

Volums 1-18 (1885-1921) <http://prensahistorica.mcu.es>

Volums 63 i següents (2007-) <http://dialnet.unirioja.es>

REVISIÓ DE TEXTOS EN ANGLÈS

M. Magdalena Vázquez Amer

DISSENY

Antoni Garau / Carles Fargas

IMPRESSIÓ

Indústria Gràfica Bahía

© dels autors pels seus articles

Els articles publicats al BSAL recullen exclusivament les opinions dels seus autors.

La revista declina qualsevol responsabilitat que pogués derivar-se dels drets de propietat intel·lectual o comercial.

Societat Arqueològica Lul·liana: C/ Monti-Sion, 9 / 07001 / Palma de Mallorca / bolletisal@gmail.com

ELS ORÍGENS DEL COL·LECCIONISME NUMISMÀTIC I ANTIQUARI A MALLORCA: GABRIEL FLOR I ALTRES CONTERTULIANS DE BONAVENTURA SERRA

Marià Carbonell i Buades

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: La gestació del col·leccionisme numismàtic i, en general, l'afecció antiquària a Mallorca és producte de la difusió de les idees il·lustrades. Per primera vegada es sistematitzen les dades publicades relatives a les troballes arqueològiques del segle XVIII a l'illa i s'aporten notícies inèdites, a partir de diferents fonts documentals. Per altra part, es revisen les biografies dels principals col·leccionistes, la majoria dels quals, com ara Gabriel Flor, integren la tertúlia de Bonaventura Serra i, a més, s'analitzen alguns inventaris de monetaris inèdits.

Paraules clau: Col·leccionisme numismàtic, Il·lustració, Mallorca, Segle XVIII, Gabriel Flor, Bonaventura Serra, Arqueologia.

Abstract: The gestation of numismatic collections and, in general, the antiquarian tradition in Mallorca is a consequence of the diffusion of enlightened ideals. This paper systematizes published data related to the archaeological findings of the 18th century on the island, and it also provides unpublished information from different documentary sources. On the other hand, the biographies of major collectors, most of whom, like Gabriel Flor, formed Bonaventura Serra's social circle, are also reviewed. In addition, I analyse some inventories of monetary collections which have remained unpublished up to this moment.

Key words: Numismatic collections, Enlightenment, Majorca, 18th century, Gabriel Flor, Bonaventura Serra, Archaeology.

El primer col·leccionisme numismàtic o, més genèricament, l'ímpetu antiquari a Mallorca és un dels múltiples, heterogenis i estimulants fruits de les primeres generacions d'il·lustrats locals, ara deixant de banda el debat acadèmic que hagi pogut suscitar l'abast tangible de la *cultura de les Il·lums* en la societat illenca.¹ Almanco això és el que es desprèn del testimoni del cronista i erudit Bonaventura Serra i Ferragut (1728-1784), exposat en unes inèdites "Memorias literarias de la isla de Mallorca", datades l'any 1772 i conservades a la biblioteca del monestir de Montserrat:²

Aun no se hablaba sino en la Corte, y tal qual otra parte de España, de sociedades literarias y de introducir el buen gusto en las ciencias, aun escribía Feijoo del miserable estado en que se hallaban y del atraso que padecían éstas en España; aun reynaba en muchos pueblos y ciudades la barbarie, y ya nos juntábamos en Mallorca algunos amigos a leer obras selectas, a instruirnos con método en el buen gusto y a cultivar los conocimientos útiles que prestan las ciencias estudiadas como se debe, y con el orden y elección que se requiere (...) Los frutos notables que han dimanado de nuestras tertulias, a más de firmarse entre nosotros el más constante amor y la amistad más sólida y verdadera, son muchos y varios. Lo primero se excitó entre nosotros, y por medio de nuestro ejemplo en otros, el gusto de hacer venir muchos y buenos libros, del que se reconocía gran falta en el país. De aquí se originó que se empezaran a formarse por algunos selectas y copiosas Bibliothecas, como las de D. Antonio Despuig, la de D. Antonio Montis, la de D. Pedro Verí y Salas, la de D. Raymundo Togores canónigo de la Sta. Igl. Cathedral, la de D. Joseph de Pueyo, la mía en que tengo gastados más de 6.000 pesos y otras (...) Se empezaron a recoger y apreciar las producciones varias de la naturaleza, las antigüedades, las medallas y todo lo que tiene conexión con el estudio de la bella literatura, de las que se han hecho después apreciables colecciones, así por lo que mira a la historia natural, como de medallas y monumentos antiguos, en que han acreditado su elección y buen gusto el Sr. D. Juan de Salas, el Sr. D. Ramon Togores y otros. Como también de pinturas lo es la colección que posee el Sr. D. Juan de Salas nombrado, quien ha tenido el gusto y la satisfacción de recoger varias muy preciosas de Rafael, Rubens, Alberto Durero y otros célebres artifices...

Per tant, no parlem d'un projecte institucionalitzat, corporatiu, acadèmic o gremial, sinó d'una compulsió compartida per alguns individus fascinats per l'Antiguitat i l'erudició històrica. Això no obstant, si llur iniciativa va tenir continuïtat va ser gràcies al paper catalitzador de la tertúlia concebuda per dos esperits inquiets i civilitzats, prou sensibles a les novetats culturals, Bonaventura Serra i Josep de Pueyo, futur tercer marquès de Campofranco. No hi ha constància que amb anterioritat s'haguessin format a Mallorca col·leccions numismàtiques ni antiquàries, potser a causa de la tardana i lenta difusió dels postulats de l'humanisme renaixentista. I no era per manca de restes romanes. El testimoni de Joan Binimelis és il·lustratiu de la incessant aparició de vestigis i, diguem-ho tot, corprenedor quan ens descobreix que l'espoli i la dispersió del nostre patrimoni tenen una llarguíssima trajectòria:

¹ La síntesi més recent és la de CASASNOVAS, M.A.: "La Il·lustració i el món de les lletres a la Mallorca del segle XVIII", en DURAN, M.; MARIMON, A. (dir.): *Del Segle XVIII borbònic a la complexa contemporaneïtat*, Història de les Illes Balears (dir. E. BELENGUER), III, Barcelona, 2004, p. 42-51. Cfr. MOLL, I.; SUAU, J.: "Memoria explicativa del estado de la isla de Mallorca en el siglo XVIII", en FERNANDEZ, R. (ed.): *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, Madrid, 1985, p. 248-288. Vegeu, a més, entre d'altres, TRIAS MERCANT, S.: "Les claus de la Il·lustració mallorquina", *Afers: fulls de recerca i pensament*, 13, 1998, p. 297-308.

² SERRA FERRAGUT, B.: "Memorias literarias de la Isla de Mallorca (1772)", Biblioteca Abadia de Montserrat, Ms. 475 (abans vol. 17 de les "Recreaciones eruditas"), f. 373-388.

Pollencia (...) según se descubre y muestran las ruínas en donde se han hallado estatuas, cabezas y columnas de aquel tiempo de romanos, y la estatua del mismo Quinto Cecilio Metelo que hoy se guarda en Mallorca, y cavándola debajo de tierra la cortaron acaso la cabeza del cuerpo, y hoy la posee el Magnífico D. Raymundo Verí, Juez en la Audiencia Real de Mallorca, y otras cosas más y muchas se han hallado, como son sepulturas, urnas, cenizas, epigramas, títulos y particularmente en los campos en donde la Ciudad de Pollencia estaba edificada, se han hallado muchísimas medallas y monedas de cobre y de plata de emperadores romanas, que juntadas pasarían de cinco quintales de peso las que yo he visto, y se han hecho muchos presentes de ellas y enviado a muchos fuera de Mallorca y cada día se descubren muchas más.³

Així, doncs, les freqüents troballes no es traduien automàticament en la formació de gabinets antiquaris ni de monetaris ordenats o temàtics, és a dir, de veritables col·leccions. Tot i que a petita escala, l'excepció correspon als cronistes Joan Binimelis, que segons confessió pròpia va arrebregar devuit monedes d'emperadors romans, i Joan Dameto, que declarava posseir algunes peces exhumades a *Pollentia*.⁴ Tanmateix, és molt probable que les col·leccions setcentistes s'hagin nodrit no sols de les descobertes immediates, sinó també de les que s'havien anat efectuant al llarg del segle XVII. De forma casual, no cal insistir-hi gaire, perquè els únics excavadors per no dir "arqueòlegs" de l'època eren els cercadors de tresors. I és que, en general, les troballes arqueològiques eren producte de l'atzar. Si fem cas de les fonts de l'època, els tres nuclis més fecunds en monedes i vestigis romans al llarg del segle XVIII, quan finalment cristal·litzà el fenomen col·leccionista, foren *Pollentia*,⁵ Lloseta⁶ i Campos.⁷

3 BINIMELIS, J.: *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes (1593)*, Palma, 1983, p. 161. Quant al cap romà de Can Pueyo de Palma, també ha passat desapercebuda la dada aportada per BERARD, G. de: *Viaje a las villas de Mallorca (1789)*, Palma, 1983, p. 76: *y lo prueba [Binimelis] con una estatua de mármol que ha su tiempo allí [Pollentia] se halló de Cecilio Metelo, que paró en don Ramón Verí y hoy guarda el Marqués de Campofranco*. És evident que la suposada escultura del cònsol Quint Cecili Metel, ara identificada amb el bust d'August de Can Pueyo (excepte per A. Furió, que hi veia un retrat de Luci Dentili), no fou excavada al segle XVIII ni prové de la col·lecció de Bonaventura Serra, com sovint s'ha defensat. D'acord amb el testimoni de J. Binimelis, el primer possessor conegut és el noble Ramon de Verí i Mojà, oïdor de l'Audiència de Mallorca, mort l'any 1614 (PLANAS, A.: "Los juristas mallorquines del siglo XVI", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 10, 2000, p. 63-104, en particular p. 97). Que prové de la col·lecció Serra ho asseguruen, per exemple, FERRÀ, B.; VIRENQUE, J.: *Album artístico de Mallorca*, Palma, 1873, p. 15-16. Recorden la inscripció del pedestal modern: *...desenterrada y colocada sobre este pedestal en 6 de octubre de 1757, por el celo de muy dignos escritores, en memoria de la antigüedad*. L'any 1775 el bust ja apareix relacionat entre els béns de Nicolau de Pueyo i Rossinyol, segon marquès de Campofranco: *una testa Antigua de la grandesa del natural, que diuen ser del temps de los Romanos sobre un pedestal de fust que imita el mármol, y que conté una inscripció llatina* (ARM, Protocols R-964, f. 7). I, com veurem aviat, el mateix any l'esmenta B. Serra a Can Pueyo, identificant-lo amb l'hipotètic retrat de Quint Cecili Metel (cfr. infra n. 12).

4 DAMETO, J.: *Historia General del Reyno Balearico*, Palma, 1632, p. 34-35: *Algunos quieren que su primera población [Pollentia] aya sido en lugar cerca de la ciudad de Alcudia, donde hoy está la Yglesia de Santa Ana. Fundan su opinión en las muchas medallas y estatuas marmóreas, y entre ellas la del famoso capitán Q. Cecilio Metello por sobrenombre Balearico (...) que allí se han hallado, y cada día se van descubriendo más, de las quales yo tengo en mi poder algunas*. Sobre el col·leccionisme més modern a partir de l'aportació de *Pollentia*, vegeu ROSSELLÓ BORDOY, G.; MERINO SANTISTEBAN, J.: "El patrimoni de les Illes Balears romanes: història de les investigacions, les troballes i les col·leccions", en ORFILA PONS, M. (com.): *El món romà a les Illes Balears*, catàleg d'exposició, Palma, 2005, p. 145-153.

5 FURIÓ, A.: *Carta histórico-crítica sobre el lugar donde estuvo situada la antigua Pollentia en la época que los romanos dominaron la isla de Mallorca*, Palma, 1839 (però el text està datat a Alcúdia l'any 1832).

6 CAYETANO DE MALLORCA, FRA: *Loseta ilustrada por la invención milagrosa de la Virgen Nuestra Señora llamada vulgarmente de Loseta sita en el condado de Ayamans de el Reyno de Mallorca*, Palma, 1746, p. 115 s. i p. 133 s.

7 FURIÓ, A.: *Carta histórico-crítica sobre el lugar donde estuvo situada la antigua Palma en la época que los*

Bonaventura Serra i Ferragut

Si més no cap al final de la seva vida, el mateix Serra havia reunit un gabinet d'antiguitats, exigiu però també un dels primers que s'han pogut documentar a Mallorca.⁸ En efecte, s'ha publicat que l'any 1777 posseïa un suggestiu recull de petits bronzes que havien aparegut en una seva propietat d'Alcúdia (un Hèrcules d'un pam d'alçària, un Mercuri, un atleta amb un estrígil a la mà, un Apis, un Mím i altres estris d'època romana), algunes inscripcions i un total de seixanta-quatre medalles de bronze, classificades en tres categories d'acord amb llur format.⁹ Atès que les medalles més grans figuraven emperadors i emperadrius de Roma hem de pensar que tot el conjunt devia ser homogeni, encara que no necessàriament tenia un mateix origen. A més, en la seva miscel·lània i envejable biblioteca, Serra disposava d'alguns volums dedicats a la matèria. Així, s'ha dit que posseïa les *Familiae romanae quae reperiuntur in antiquis tibus ab Urbe condita ad tempora divi Augusti* (Roma, 1577; segona edició: París, 1663) de Fulvio Orsini, el gran col·leccionista i antiquari del Renaixement romà, a més de bibliotecari dels Farnese; les obres de numismàtica del bibliotecari reial Manuel Martínez Pingarrón -de fet, la traducció i edició crítica de la *Ciencia de las medallas con notas históricas y críticas* del jesuïta Louis Jobert (Madrid, 1777, a partir de l'edició parisenca de 1739); i les *Medallas de las Colonias, Municipios y pueblos antiguos de España* de l'enciclopèdic P. Enrique Florez, que endemés va ser corresponsal de Serra (1757-1758, els dos primers volums; i 1773, el tercer i definitiu, a càrrec d'Antonio Valcárcel, príncep Pius de Savoia).¹⁰

romanos dominaron la isla de Mallorca, Palma, 1835, p. 22-23. En contra del que opinaven els nostres primers historiadors, Furió defensava en aquesta publicació la fantàsica tesi -ja anunciada per fra Lluís de Vilafranca- que la Palma romana estava situada al lloc del Palmer (Campos). Recorda algunes troballes arqueològiques al mateix lloc: una làpida sepulcral (en poder de Bonaventura Serra); més de mil monedes romanes a Son Martorell (és a dir, Morell), l'any 1707; un altre grup nombrós de monedes romanes dels segles I al IV d. C., algunes d'or i de plata, l'any 1756 (enviades per l'Audiència a la Cort, que les destinà al monetari de la Real Academia de la Historia); encara, un nou grup de monedes, l'any 1780, que es repartiren entre Jordi Puig i de Maurell, regent de l'Audiència, Bonaventura Serra, Jordi Abrí-Descatlar, el paborde Guillem Terrassa i el caputxí fra Miquel de Petra (*con las que empezó el medallario que hay en el gabinete de su convento*); finalment, una moneda d'or que, després de passar per les mans de Jeroni Alemany i Flor, acabà en poder del brigadier Joan de Sales, del qual parlarem més endavant. Aquestes dades apareixen també recollides per TALLADAS, F.: *Història de Campos*, Campos, 1994 (1892), p. 16. Quant a una de les descobertes citades: el 23 de novembre de 1756 apareixen casualment en un camp de Santanyí cent cinc monedes de plata en *figuras romanas grandes*; llurades al batle de la vila, aquest les envià a l'Audiència, i aquesta al seu torn a la Cort, ja que els "tresors" eren propietat de la Reial Hisenda (ARM, AA-716, 1756, núm. 10).

8 Per a una visió de conjunt de la situació arqueològica a la Península, vegeu MORA, G.: *Historias de Mármol. La arqueología clásica española en el siglo XVIII*, Anejos de Archivo Español de Arqueología, XVIII, Madrid, 1998.

9 FURIÓ, A.: *Carta histórico-crítica... la antigua Pollentia*, p. 39; VENTAYOL, P.: *Historia de Alcúdia, I*, Palma, 1982 (1927), p. 36 s. Aquest últim autor relaciona el sepulcre i una estàtua de marbre de Luci Dentili Modest (descoberta, però, l'any 1687, i posteriorment destruïda), una inscripció dedicada a Quint Cecili Càtul (desenterrada l'any 1750 al Camp d'en França, després dipositada a Can España del carrer de la Portella), una medalla de coure de Juli Cèsar (apareguda l'any 1707 en època del pare del cronista Serra) i el grup de petits bronzes i altres bagatel·les suara descrites. El mateix Ventayol comenta altres troballes similars.

10 GARCIA MARÍN, J.; PICAZO, A.: *La cultura de la Il·lustració a Mallorca. Llums i ombres de Bonaventura Serra*, Palma, 2009, p. 48. Cal corregir el nom d'alguns dels autors citats en aquest treball (Fluvio Ursino per Fulvio Orsini, Pingaron per Pingarrón). També hi ha una referència a un "Promptuario de medallas de Gestnero (1691-1761), autor que havia desenvolupat un estricte sentit filològic davant les interpretacions" (p. 49); per la cronologia es tracta de l'alemany Johann Matthias Gesner, llatínia i professor universitari de retòrica, de qui tanmateix no he sabut localitzar cap llibre dedicat específicament a medalles, si més no amb el títol indicat. Podria tractar-se del *Promptuario de las medallas de todos los más insignes varones que ha avido desde el principio del mundo*, de J. M. Cordero (Lió, 1561)? Serra va reunir una quarantena de llibres d'antiguitats. Encara que no els detalli, vegeu GARCIA MARÍN, J.:

Ara bé, el mateix Serra ens informa que també tenia *Los vivos retratos de todos los emperadores* d'Hubertus Goltzius (edició castellana: Anvers, 1560), els molt divulgats *Diálogos de Medallas* de l'arquebisbe Antoni Agustín (Tarragona, 1587; Madrid, 1744), el *Museo de las medallas desconocidas españolas* de V. J. de Lastanosa (Osca, 1645), l'original en francès de l'obra del P. Jobert suara esmentada (la primera edició, parisenca, data del 1692), les "Famílies" (en realitat, *Nummi antiqui familiarum Romanarum perpetuis interpretationibus illustrati*) de Jean Foy-Vaillant (Amsterdam, 1703; o bé l'edició prínceps, parisenca, de 1674, en dos volums i amb un títol no del tot idèntic), un catàleg de les medalles de Lluís XIV (segurament, les *Médailles sur les principaux événements du règne de Louis le Grand*, París, 1702), l'*Ensayo sobre los alphabetos de las letras desconocidas que se encuentran en las más antiguas medallas y monumentos de España* (Madrid, 1752) -més sovint conegut com *Obra de medallas desconocidas*- de Luis José Velázquez de Velasco, marquès de Valdeflores, el *Recueil des médailles de peuples et de villes* en tres volums de Joseph Pellerin (París, 1763) i, finalment, un diccionari numismàtic en castellà (sens dubte, el *Diccionario numismático general* de Tomás A. de Gusseme en sis toms, editat a Madrid entre 1773 i 1777).¹¹

A la llibreria de Serra aquests títols apareixen agrupats a l'epígraf *Antiguitats*, perquè els llibres de numismàtica no constitueixen un gènere del tot independent, sinó una faceta de l'erudició antiquària, que s'integrava en els coneixements d'història general. Llevat d'excepcions, la funció bàsica de la numismàtica era la de servir com a ciència auxiliar de la història, sobretot de l'antiga. Això no obsta perquè algunes medalles fossin avaluades també per altres mèrits i en particular per la seva raresa o singularitat i fins i tot pel seu valor estètic. En paraules de Martínez Pingarrón, traduint l'original del P. Jobert (p. 26), *el precio de las medallas no se ha de considerar precisamente por la materia, i [sic, passim] este es uno de los primeros principios de la Ciencia de las Medallas. Muchas veces una misma Medalla acuñada en oro será comun, i la misma en bronce será muy rara; i otras muy estimadas en oro tendran muy corta estimacion en plata, i en bronce.*

D'altra banda, Serra redactà l'any 1775 unes notes sobre la situació de les troballes arqueològiques efectuades a Mallorca destinades a Martínez Pingarrón, el qual les afegí, agraït, al pròleg de la citada *Ciencia de las medallas* ("dignos de que yo los manifieste al público"). Ja que és un text poc conegut, convé de recuperar-ne la part essencial:¹²

Las Antigüedades de Mallorca se pueden dividir en Medallas, Inscripciones, Bustos, Estatuas, Vasos, Lámparas, Sellos, Fragmentos, i [sic, passim] otros géneros semejantes. I pertenecen a varios i distintos tiempos, de Fenicios, Griegos, Romanos, Godos, Moros, etc., singularmente las Medallas, i en algunas partes se conservan vestigios de una antigüedad remotísima, quales son los que llama el vulgo Clapers de Geganos [sic, per Gegants], que consisten en unas piedras de enorme grandeza sobrepuestas a otras de correspondiente magnitud, etc. Por lo que mira a Medallas, se encuentran no pocas Fenicias, o de letras desconocidas

¹⁰ "La biblioteca de Buenaventura Serra (1728-1784) y otras bibliotecas del XVIII mallorquín", *Estudis Baleàrics*, 29-30, 1989, p. 113-117. Entre la bibliografia dedicada a Serra sobresurt l'estudi de PASCUAL BENNASAR, M.J.: *La Historia Natural de Bonaventura Serra i Ferragut (1728-1784), un ilustrado mallorquín*, Palma, 2003.

¹¹ SERRA FERRAGUT, B.: "De bibliothecis, sive de earum praestantia et usu, institutione, collectione...", BPM, Ms. 608-609, I, p. 279 s. i 331 s. (inventari de la biblioteca "serrariana", com l'anomenava el mateix autor). Els dos volums de Serra són un esbós o una primera versió d'un vertader manual de biblioteconomia.

¹² MARTINEZ PINGARRON, M.: *Ciencia de las medallas con notas históricas y críticas*, p. XXIV-XVII. L'original a SERRA FERRAGUT, B.: "Recreaciones eruditas", I, Biblioteca del monestir de Montserrat, Ms. 470, p. 269.

(...) De Griegas se han encontrado algunas, i entre ellas la de Cristo en mediano i pequeño bronce, que trae D. Antonio Agustín, según le ví citado en sus Diálogos, i al presente no tengo, i no puedo consultar, i otras del Siglo de Justiniano. También se han encontrado de Hebréas, o Amuletos Judaicos, el rostro de Cristo, e Inscripciones Hebraicas. De Romanas se encuentran un sin número, así de Consulares como de Imperatorias, en oro, plata, bronce, i aun algunas he visto de plomo, sobre que se duda si se acuñaron en este metal. Hace algunos años que en el Término de la Villa de Santanyi se encontraron de una vez mas de quinientas de oro i plata de bella conservación de muchos Emperadores Romanos, desde Nerón hasta Galba, i algunos posteriores a este. De Godos las hay de Wamba, Egica i otros. De Moros se encuentran asimismo no pocas en plata, i otros metales con caracteres antiguos Arábicos. De los Reyes de Mallorca hasta tiempo de los Reyes Católicos, de quienes vi una en oro, las he visto en oro o plata en poder de diversos sujetos, que unidas huvieran podido formar serie seguida sin casi ninguna interrupción.

De Inscripciones también ai muchas, principalmente de tiempos de Romanos (...) De Bustos y Estatuas, la cabeza de mármol de Flaminio, o sea de Metelo de que hablan Dameto en su Historia de Mallorca, i Verac en su Estado presente de España, i tiene D. Josef de Puyo Marques de Campofranco en su Gavinete. Otra también Romana incógnita de mármol que tengo en mi poder, un Hércules de bronce de palmo o poco menos de alto, un Mercurio de bronce pequeño, otra figura o pequeña Estatua asimismo de bronce, que representa un hombre teniendo en su mano el estrígil, que está tomando los baños, un Mimo, etc., varios Ídolos, un Apis, pequeño de bronce, algunos Canopes, etc.

Patéras, Vasos, Lámparas Sepulcrales i otros utensilios, varios Siglos o Sellos, con sus Inscripciones se han encontrado también muchos i varios. Esta anotación parece suficiente para dar una breve noticia de las Antigüedades que se han hallado en esta Isla. Para lo demás no ai [sic] tiempo ni lo permiten las ocupaciones. Palma i Mayo 16 de 1775. Serra i Ferragut.

Per modèstia, Serra calla que alguns dels objectes relacionats eren de la seva propietat,¹³ inclòs un bust romà de marbre del que no se'ns dona més notícies.¹⁴ El cas és que, segons l' inventari *postmortem*, en el tram final de la seva vida Serra havia augmentat la col·lecció de monedes, a més de conservar la resta d'artefactes arqueològics. D'acord amb l'inventari: cinc estatuetes de bronze; altres quatre fragments de bronze; diversos trossos de pedra, de terra de degotís i de terracota de gerrer, *que parexen ser d'en temps de Romans o dels Moros*, una vaga manera d'establir cronologies que ha perdurat fins avui en dia en el costum popular. Quant a les monedes, en tenia cent vint-i-set, totes antigues i de diàmetres diferents, a més d'altres dues petites de plata.¹⁵

13 S'hi refereix molt de passada FERRÀ, B.: "Estatuas de bronce halladas en Mallorca (notas de mi cartera)", *BSAL*, 12, 1909, p. 186-190.

14 Fa uns anys era propietat del comte d'Espania, quan el publicà GARCÍA Y BELLIDO, A.: "Esculturas romanas de Pollentia", *Archivo Español de Arqueología*, 83-84, 1951, p. 53-65. Els béns que llegà Serra a la seva germana passaren, per haver mort aquesta sense successió, al cosí Bartomeu Serra i Bennàsser de Monnàber; la neta d'aquest últim, Maria Josepa Serra i Colubí va casar-se l'any 1874 amb Enric d'Espania i Truyols. No hi va haver descendència d'aquest matrimoni, de manera que l'heretat passà al nebot Ferran d'Espania, tercer comte d'Espania.

15 ARM, *Protocolos* 5914, f. 1-26, en particular. f. 13v. No hi apareix una relació completa de la llibreria, que ocupava dues habitacions de Can Serra del carrer de la Portella. Un problema que calia resoldre era la titularitat dels llibres, ja que també n'hi havia del pare del difunt, el jurista i oïdor de l'Audiència Miquel Serra Maura, i del seu avi matern Francesc Ferragut, doctor en medicina. Amb el temps, el cunyat Dr. Joaquim Fiol en va lliurar un miler al marquès de Campofranco (ja que n'era l'hereu), però la resta va ser consignada al convent de Sant Francesc (en bona part havien estat propietat del pare del cronista), llevat dels que havien estat propietat del seu propi avi, el jurista Llorenç Fiol i Flor, i del Dr. Pere Suau, antic advocat dels pobres.

La mort del cronista s'esdevingué el 17 de desembre de 1784, a cinquanta-sis anys d'edat, i la redacció de l'inventari va començar una setmana després. Com a marmessor del difunt i com a procurador de l'hereva, l'única germana del cronista, actuà el cunyat Joaquim Fiol i Estade de Montcaire, que ens en dóna detalls en el seu famós *Dietari*. No havia passat un mes quan, el 20 de gener, ja se li presentava un eventual comprador del monetari: *Es vingut a mon Estudi D. Guillem Callar, el qual me ha dit que desitjave ser preferit en la compra de las Medallas de Bonaventura*.¹⁶ S'endevina que podien existir altres candidats. Tanmateix, la feina d'inventariar no s'acabà fins a mitjan mes d'abril. El 18 d'aquell mes Fiol li ho va participar personalment a Descatlar, ja que aquest era legatari del difunt per catorze toms de l'*España Sagrada* de Flórez, un diccionari d'antiguitats, que hem d'identificar amb de Gusseme abans citat, unes *Excavaciones* de Granada en cinc toms,¹⁷ una pintura al·legòrica que figurava *Europa* -el mateix Serra l'atribuïa a Pietro da Cortona- i les *produccions naturals*, és a dir, un petit gabinet de curiositats marítimes i terrestres, un atavisme que evoca les *Kunstkammern* o *Wunderkammern* barroques. De pas, el beneficiari va aprofitar per inquirir sobre la possibilitat de fer-se a mans el cocodrilo (*me ha insinuat sobre el cocodrilo, a que he respost no estar en intel·ligència que fos producció natural*), el qual, en efecte, dissecat i farcit de palla, penjava del sostre d'una estança de Can Serra, a la manera del popular *drac de na Coca* de Can Rosselló, actualment conservat al Museu Diocesà de Mallorca. Ben mirat, hom deu interrogar-se si no serà el mateix animal, perquè, llegendes populars a banda, de l'exemplar de rèptil capturat presumptivament pel capità Bartomeu Coch, d'acord amb el relat de J. M. Bover, no se'n coneixen ni l'origen exacte (en tot cas, hauria aparegut al carrer de la Portella, casualment a tocar de Can Serra) ni les vicissituds anteriors a l'exaltació que en feren els nostres escriptors romàntics.¹⁸ El cas és que, finalment, el 18 d'abril de 1785 Fiol enviava a Descatlar el cocodrilo, les tres medalles de plata, les cent trenta-vuit medalles de bronze (ja es veu que o bé el notari o bé el marmessor no les havien comptat amb exactitud; de cent vint-i-nou han passat a cent trenta-vuit), les estatuetes i la resta del petit tresor arqueològic. No se'ns diu res del pagament fins el 22 de juliol, quan Descatlar li assegurà que tornaria el cocodrilo, sense més explicacions, i que per les medalles *ha dit faria dir Misas*. L'1 d'agost es rebia de l'interessat un rebut -l'únic documentat- de quinze misses per valor de poc més de tres lliures (*el que he hagut admetre per la nota de mà de dit Callar per el valor de las monedas antiguas*), senyal que el marmessor dispensava al comprador un tracte de favor o que llavors la numismàtica sols tenia per a ells un valor cultural, no gens crematístic.¹⁹ De les posteriors vicissituds del monetari no hi ha notícies, com tampoc n'hi ha gaires del nou possessor, Guillem Abri-Decatlar i d'Olesa (1746-1801), més enllà de paleses virtuts patriòtiques.²⁰ La dispersió d'aquest monetari no degué ser immediata, perquè a mitjan segle XIX encara el va veure a la mateixa casa el peculiar Ramon Medel.²¹

16 PONS, A.: "Dietari del Dr. Fiol (1784-1785)", *BSAL*, 24, 1932-1933, p. 112 s. L'obra va ser immediatament publicada en dos volums pel mateix autor.

17 Pel tema de les excavacions i falsificacions setcentistes a Granada, vegeu MORA, G.: *Historias de mármol...*, p. 87 s.

18 LLOMPART, G.: "La leyenda palmesana de Es Drac de Na Coca", *BSAL*, 38, 1981, p. 157-166. Si la meua hipòtesi és correcta, caldrà esbrinar algun dia la transmissió de la bèstia des de Can Serra a Can Rosselló.

19 Cfr. MORA, G.: *Historias de mármol...*, p. 159.

20 RAMIS DE AYREFLOR, J.: *Alistamiento Noble de Mallorca del año 1762*, Madrid, 1999 (Palma, 1911), p. 317-319; BOVER, J.M.: *Varones ilustres de Mallorca*, Palma, 1847, p. 451-454.

21 MEDEL, R.: *Manual del viajero en Palma de Mallorca*, Palma, 1989 (1849), p. 113: *En su interior [Can Catlar] ostenta*

Contertulians

A Mallorca, l'afecció numismàtica i antiquària de Bonaventura Serra no era del tot excepcional, encara que fos minoritària. Se'n feia ressò un foraster contemporani, José Vargas Ponce, col·laborador de Vicente Tofiño durant l'aixecament de les cartes hidrogràfiques del Mediterrani, que va visitar l'illa durant els primers mesos de 1784:²²

Monetarios fue selecto el de don Gabriel Flor, del que se conservan en varias manos algunas medallas, y en el día las del Canónigo Don Ramón Togores, el Coronel Don Juan de Salas, el Oficial de Milicias Don Bartolomé Rubí, y otros curiosos (...) Las medallas que se encuentran en gran número, y sin hablar de la de Annibal y el Testamento del Romano, que refiere Dameto, y cita también Don Nicolás Antonio, calificando uno y otro de espureo, son las de Metelo, que trae Fulvio Urcino, Vaillant y otros; la de oro con la palma y el caballo; la de Canope rarísima; la de Augusto con la Palma; la de Crispo, las Consulares de M. Balbo, Hostilio, Sacerna y otros; la antiqüísima de plomo muy extraña; la de Decio con contraseña de Mallorca inédita y rara; las de Gordiano Africano, Domicia, Pulcheria y otras, y las 500 de oro y plata que se encontraron en Santagui [sic], desde Galba hasta el baxo Imperio. También se encuentran fragmentos de bronce, la pequeña estatua de Hércules, y la pierna de bronce que tenía Focos; un dedo de enorme magnitud y bella hechura que tiene otro particular; la figura del que toma los baños con su estrigil en la mano, que posee Serra; un toro pequeño de bronce y otros utensilios, fragmentos, mosaicos, vasos de tierra, lámparas sepulcrales, etc., de que tiene completas apuntaciones el mismo Serra, a que solo falta ordenarlas, como practicó ya con algunas de diversos tiempos en una breve memoria sobre antigüedades de esta Isla, que dirigió a Don Manuel Martínez Pingarrón, Bibliotecario de S. M., y la publicó en el prólogo de la obra de las Ciencias de Medallas (...) y en la preciosa Disertación sobre la hallada últimamente en Mallorca...

Però després el tema ha suscitat poc interès. De fet, són escassíssims els treballs dedicats a la història de la numismàtica balear, ja venerables i lògicament obsolets.²³ En el context que ens ocupa, interessa sobretot el testimoni d'Àlvar Campaner, per si mateix un notable col·leccionista, atès que relaciona els reculls privats més importants del seu temps i els del segle XVIII:²⁴

Otra de las fuentes, quizás la más preciada, de noticias y datos genuinos para el estudio de la numismática general, son las colecciones de monedas formadas desde el Renacimiento por los gobiernos y los particulares. Desgraciadamente para la numismática balear, los datos acerca de las que á ella atañen, llegados hasta ahora á mis manos, son sumamente escasos. Verdad es que, según asegura D. Buenaventura Serra en uno de sus innumerables manuscritos, hubo en Mallorca el siglo pasado copiosos monetarios pertenecientes á los

suntuosas antigüedades; tales como escogida tapiceria; dos cómodas o bufetes de concha y nacar embutidos, intercalados de buenas pinturas en oristas; mesas de jaspe en las que el mármol forma graciosos dibujos; buenas monedas del tiempo del imperio romano y de los cuños mallorquines...

22 VARGAS PONCE, J.: *Descripciones de las Islas Pithiusas y Baleares*, Palma, 1983 (Madrid, 1787), p. 67 s.

23 La paraula grega νόμισμα i la llatina *nummus*, de la qual deriva numismàtica, signifiquen alhora moneda i medalla. En la literatura clàssica sobre el tema -i en la documentació que aquí es presenta- ambdós termes s'utilitzen com a sinònims, encara que la medalla classicitzant o de gust antiquari té una funció commemorativa, honorífica i onomàstica (en altres casos pot servir com a joia i com a objecte de devoció). D'altra banda, el nom modern deriva del llatí *medalia*, que en origen es referia a una moneda (la meitat d'un denari). No cal dir que la moneda té un valor de canvi. Tanmateix, a la pràctica no sempre es distingien i totes dues tipologies integren els mateixos monetaris. Per a la numismàtica mallorquina, vegeu, entre d'altres, BOVER, J.M.: *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla*, Palma, 1855; i sobretot CAMPANER Y FUERTES, A.: *Numismática balear. Descripción histórica de las monedas de las Islas Baleares acuñadas durante las dominaciones púnica, romana, árabearagonesa y española*, Palma, 1879 (com és comprensible, molt crític amb el sempre irregular Bover).

24 CAMPANER, A.: *Numismática balear...*, p. 38.

Sres. D. Gabriel Flor, D. Ramón Togores, D. Bartolomé Rubí, D. Juan Salas y algún otro; pero ninguna indicación nos ha legado acerca de las piezas baleares que aquellos poseían, sí es que efectivamente las recogieron. En el siglo actual han existido, ó existen aún, que yo sepa, las colecciones siguientes: En Menorca: la de los difuntos D. Juan y D. Antonio Ramis y Ramis, en la cual estudió el Sr. La Mármora las piezas púnicas-baleares; hoy en poder de un sobrino de aquellos señores, del apellido de Orfila, vecino de Mahon. En Mallorca (Palma): la del Sr. Marqués de Bellpuig, cuyo paradero ignoro completamente. La del Sr. Conde de Montenegro, formada, al parecer, por el Eminentísimo Sr. D. Antonio Despuig y conservada cuidadosamente por su familia. La del difunto Conde de Santa María de Formiguera, que conserva aún su hermano D. Vicente Ferrer de Sant Jordi. La muy completa del Sr. Conde de Ayamans, en la cual, según tengo entendido, se comprenden algunas de las que mencionó D. Buenaventura Serra el siglo anterior. Posee esta colección, entre otras piezas importantísimas, las únicas hasta ahora conocidas, labradas en oro por el Archiduque Carlos de Austria como Rey de Aragón y Mallorca. La de D. Joaquín María Bover, que posee hoy su heredero el Sr. D. Nicolás Brondo y Zaforteza. La de D. Jaime Conrado, que obra en poder de su hijo el Sr. Marqués de la Fuensanta de Palma. La de D. Jaime Prohens, conservada por su hijo Don Onofre. La de D. Jaime Planes, formada por dicho señor desde hace pocos años. La de D. Rafael Manera, en la cual figura un ejemplar del real de oro de Jaime II de Mallorca. Y la completísima de D. Miguel Capdebou, que adquirí yo en 1865, y uní á la mía.

Havent tractat del monetari de Bonaventura Serra, caldrà escriure alguna cosa de la resta de col·leccionistes coetanis. A una primera generació pertanyien Gabriel Flor i Lluís Focó (o Focos), els autèntics fundadors del col·leccionisme numismàtic mallorquí, sense que puguem negligir fra Gaietà de Mallorca i el paborde Guillem Terrassa, bé i que siguin figures menors en comparació dels dos primers; contemporanis de Serra foren Bartomeu Rubí i Ramon de Togores; i a una tercera generació pertanyien Joan de Sales i el cardenal Antoni Despuig, als quals hem d'afegir els escultors Miquel Tomàs i el seu fill Francesc Tomàs.

Dissortadament, no m'ha estat possible descobrir dades rellevants d'alguns d'ells, si més no pel que fa a l'afecció antiquària. Així, de Joan de Sales i Cotoner (1741-1817) es coneix poc més que la filiació genealògica. I això no obstant les fonts antigues el fan poeta en espanyol i en català, afeccionat a les matemàtiques, l'astronomia i la numismàtica, poliglota i bon col·leccionista de pintura, a més de militar de carrera.²⁵ Era amic de Jovellanos, que en les seves *Memorias* l'anomena *sabio brigadier*,²⁶ a més de fer-ne un lacònic però expressiu retrat, arran d'una seva visita al castell de Bellver a finals de 1806:²⁷ *Visita de sobremesa del Sr. Brigadier D. Juan de Salas, que tiene aquí tanta opinión, así de erudito como de estafalarío; es pequeño, flaquito, aviejadito, de ojos menudos y muy vivos y con aire de filósofo. Se habló mucho de arte...* Recorda J. M. Bover que ben aviat els hereus de Sales²⁸ varen vendre *al peso* la seva col·lecció de medalles (*monetario muy numeroso*,

25 BOVER, J.M.: *Biblioteca de escritores baleares*, II, Barcelona-Sueca, 1976 (Palma, 1868), p. 337; DD.AA.: *Can Salas Major*, Quaderns Arca 12, Palma, 1993; CARBONELL, M.: "Col·leccionisme i importació de pintura a Mallorca en època moderna. La ruta italo-maltesa dels cavallers santjoanistes", en OLIVER, M. (com.): *L'orde de Malta, Mallorca i la Mediterrània*, catàleg d'exposició, Palma, 2000, p. 145-180 (en particular, p. 149-150). En aquest mateix catàleg (p. 138) es publica un retrat anònim de Joan de Sales com a traciata d'un pont (el projecte del qual apareix sobre una taula, al costat d'un rellotge, mentre que el personatge sosté un regla i un compàs), dempeus, davant d'una llibreria i d'un sextant astronòmic de muntura.

26 JOVELLANOS, G.M.: *Obras*, VII, Barcelona, 1840, p. 275.

27 Cit. per LLABRÉS BERNAL, J.: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX, I (1801-1820)*, Palma, 1958, p. 524.

28 Joan de Sales va morir sense fer testament, raó per la qual l'heretaren els nebots, fills del seu germà Antoni Fuster de Sales i Cotoner (1739-1810) i de Dionísia de Boixadors i de Verí. Cap dels nebots mascles deixà descendència, essent-ne l'últim Bernat Fuster de Sales, que va morir l'any 1848. Els succeí un nebot, el marquès de la Romana. És

ens garanteix), ocasió que ell mateix va aprofitar per adquirir-ne un bon grapat, sobretot d'emperadors romans.²⁹ Després passaren per herència a la família Brondo i finalment es dispersaren.³⁰ Una altra part del monetari del brigadier Sales fou adquirida per Antoni Furió, com ell mateix ho explica:

Este sabio caballero que murió célibe y lleno de manías extravagantes, no legó sus preciosos libros, medallas y pinturas a un solo sujeto aficionado como él a esta clase de estudios y así es que se halla todo repartido entre varios de sus deudos. Aumenté mi monetario con más de doscientos ejemplares y muchos de ellos del tiempo del consulado, muy raros y bien conservados que según afirmó el platero a quienes los compré, eran procedentes del de D. Juan.³¹

Finalment, un nombre indeterminat de monedes emigraren a l'estranger, segons un altre testimoni d'aquell temps:³²

Les salons de ce personnage [Bernat de Sales] renferment aussi d'excellentes peintures, la plupart acquises par son oncle le brigadier D. Juan Sales. Le nombre des médailles que possédait cet érudit militaire était incalculable; mais à sa mort, sans respect pour leur mérite, elles furent vendues par ses héritiers. Et sans compter celles qui passèrent à l'étranger, les amateurs purent encore de celles qu'ils se procurèrent augmenter grandement leurs médailliers.

És el mateix Furió qui ens assabenta de l'origen d'una part del monetari de Sales. En efecte, tractant de l'escultor Miquel Tomàs (mort l'any 1809), en ressenya les inquietuds culturals:

Tomás supo aprovecharse en la escuela de tan acreditado profesor [Francesc Herrera] y juntando a su arte los conocimientos de historia Antigua, se aficionó a la numismática y llegó a reunir un número considerable de libros y de medallas, de las que compramos algunas a D^a. María, su hija, después de la muerte de su hermano D. Francisco. Aprovechándose de la mayor

molt probable que en aquell temps s'hagués desfet la col·lecció de l'oncle. De fet, ja no hi ha cap record dels béns de don Joan en l'inventari *postmortem* del nebot Josep Fuster de Sales i de Boixadors, aixecat l'any 1831 i que relaciona totes les propietats de la família: ARM, Protocols 5982, f. 65-104v; 1831, 8 abril.

29 El prologuista anònim de la *Biblioteca de escritores baleares* recorda el monetari de Bover: *Desde su primera juventud hasta sus últimos años no perdió la menor coyuntura de adquirir ejemplares de las monedas antiguas que se encuentran en las excavaciones de varios puntos de nuestra isla, y una vez empezada la colección no hay que pensar en que desistiera por las dificultades de proseguirla (...) Así pudo formar, clasificar y arreglar una colección de monedas antiguas que si no es la más copiosa de la ciudad, tiene al menos, a juicio de inteligentes el mérito de ser la más completa y escogida. Para formarse de ella una ligera idea basta ver la lista impresa en casa de Gelabert en 1866, donde se encuentran, si bien de una manera sobrado compendiosa, desarrolladas las series de los Emperadores de Roma y de Constantinopla, de los reyes godos y vándalos, y de una multitud de familias romanas que la componen... L'inventari es troba a BOVER, J.M.: *Lista de las monedas que forman la colección numismática de D. Joaquín María Bover cronista que fue del Reino de Mallorca*, Palma, 1866.*

30 MAIER, J.: *Noticias de antigüedades de las actas de sesiones de la Real Academia de la Historia (1834-1874)*, Madrid, 2008, p. 292. En la sessió ordinària de 15 de març de 1867, *se da cuenta de un oficio de Nicolás Brondo en el que ofrece en venta el monetario de Joaquín María Bover, correspondiente que fue de la Academia en Mallorca; se acuerda que informe el Anticuario*. Vegeu, a més, LLABRÉS, G.: "Los manuscritos de Bover en la biblioteca de Don Nicolas Brondo y Bellet (1893)", *BSAL*, 31, 1962, p. 255-257.

31 FURIÓ, A.: *Diccionario Histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*, Palma, 1946 (1839), p. 252-252. Sobre el monetari de Furió es pot consultar el manuscrit autògraf conservat a la Biblioteca March de Palma, Autògrafs i manuscrits mallorquins VI/2): FURIÓ, A.: "El Monetario o sea colección de medallas y monedas tanto antiguas como modernas de que se compone el arcón numismático de D. Antonio Furió y Sastre (Palma, 1833)". Hi llegim: *Habiéndome aficionado a mediados del año 1817 al estudio de la anticuaría, siendo la numismática una de las partes integrantes de este estudio, llamó muy luego mi atención y de aquí me vino el deseo de formar un Monetario aunque en miniatura... Recorda algunes troballes recents i es queixa hiperbòlicament de la seva dispersió (a quintales han pasado a aumentar varios gabinetes de la península).*

32 CABANELLAS, J.: *Le Cicerone français à Palma de Majorque*, Palma, 1845, p. 76.

*parte de sus libros y monedas el estudioso Brigadier D. Juan Salas, con los que aumentó su biblioteca y rico monetario.*³³

El fill –que el va premorir-, l'escultor Francesc Tomàs i Rotger (1762-1807), acadèmic de mèrit de l'Acadèmia de Sant Carles de València i supernumerari de la de San Fernando de Madrid, a més de bon amic de Jovellanos, preferia col·leccionar pintures, dibuixos i gravats. Però també conservava monedes, com afirma el mateix Furió:³⁴ *a nosotros nos cupo la suerte de obtener algunos aunque pocos dibujos y estampas y diferentes libros que tratan de numismática, algunas medallas con que aumentamos nuestro monetario.*

Estrictes contemporanis de Sales va ser el cardenal Antoni Despuig i Dameto (1745-1813), una figura a bastament coneguda pel que fa a la faceta de col·leccionista antiquari, la qual cosa ens eximeix de prestar-li ara una atenció detallada. D'altra part, el personatge s'escapa de la tipologia que tractem, bàsicament la de l'afecionat que desplega la seva erudició o una passió antiquària en l'àmbit local. El col·leccionisme de Despuig assoleix una altra dimensió, més ajustada als estàndards del món antiquari romà i internacional. Tanmateix, convé de fer referència a un tema fins ara desatès, el del seu monetari. L'única informació coneguda, molt genèrica, ens la proporciona J. M. Bover, que el qualifica de selecte, a més de recordar que integrava diferents sèries: la de colònies hispanes, *bastante completa*; la consular, *muy adelantada*; i la imperial, gairebé exhaustiva. A més, incloïa monedes àrabs, hebrees, gòtiques i modernes. Assegura que s'havia format a partir del monetari de l'arquebisbe Antoni Agustín, *y de varios que adquirió el cardenal Despuig*.³⁵ Això no obstant, és probable que l'hagués començat abans de traslladar-se a Roma com auditor de la Rota. Caldrà deixar aquest tema per una altra ocasió, però convé d'avançar que el recull de Despuig es pot refer gràcies a la documentació inèdita del seu arxiu personal dipositat a l'ARM. Per exemple, a partir de la "Lista de las monedas que poseo, las que anoto según las tablas y números que se hayan [sic] publicadas por el Rv. P. H^o. Flores en sus tres tomos de Colonias y municipios de España".³⁶ Allí apareixen ressenyats quaranta

33 FURIÓ, A.: *Diccionario Histórico...*, p. 272. A més, CARBONELL, M.: "Tomàs, Els", *Gran Enciclopèdia de la Pintura...*, 4, p. 309-312.

34 FURIÓ, A.: *Diccionario Histórico...*, p. 276. L'artista no va deixar descendència del seu malavingut matrimoni amb Joana Aina Lliteres, però sí una filla natural. Vegeu JOVELLANOS, G.M.: *Colección de varias obras en prosa y verso*, V, Madrid, 1832, p. 306-309. Tomàs va morir l'1 d'abril de 1807 sense dictar testament i va ser enterrat a l'església de Sant Nicolau. Crec que és l'homònim, del qual no consta l'ofici, que poc abans de morir havia lliurat a un tal Marià Duran la clau d'un canterano perquè la consignés a Joan Binimelis, canonge i catedràtic d'universitat. El mateix dia de la mort de l'escultor Tomàs, cosa que no sembla casual, el Dr. Binimelis obrí el moble i hi trobà diversos papers (per exemple, cinc rebuts de la coparticipació del difunt en diferents naus; i un val per 150 lliures de Nicolau Brondo, un detall que confirmaria que es tracta de l'artista, perquè el noble li havia encarregat dues tribunes de fusta per a Sant Nicolau, ja desaparegudes), però endemés diverses joies i monedes d'ús corrent, un saler de plata, una medalla de *apremio*, una miniatura de porcellana, quinze camafeus de qualitat fina i dos d'ordinaris (una prova més dels interessos antiquaris de Francesc Tomàs). Provisionalment, se'n va fer càrrec el cunyat Antoni Oliver, casat amb Antònia Tomàs (ARM, Protocols 0-354, f. 661).

35 BOVER, J.M.: *Noticia histórico-artística de los Museos del Emmo. Sr. Cardenal Despuig existentes en Mallorca*, Palma, 1846, p. 224. Sobre la dispersió del monetari de l'arquebisbe Agustín, vegeu ALCINA, J.F.: "La dispersión de los libros y monetario de Antonio Agustín (1586-1594)", en MAESTRE, J.M. et alii (ed.): *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Homenaje al profesor Antonio Fontán*, III.1, Alcanyis, 2002, p. 331-358. A la mort del prelat, les monedes d'or i plata passaren a mans de Muzio Passamonti, col·lector apostòlic a Espanya, mentre que les de bronze foren enviades a l'Escorial.

36 ARM, Arxiu del marquès de la Torre, Cardenal Despuig, llig. 6, plec 11.

camafeus, una llarga relació per ordre alfabètic de monedes (tant de les conegudes com de les presumptivament inèdites, indicant-ne l'estat de conservació), una sèrie imperial romana de bronze, una sèrie de monedes de plata (la majoria romanes i unes poques de medievals), una dotzena de monedes d'or *godas*, i gairebé una setantena de monedes de plata d'emperadors romans. D'antuvi, sembla un inventari redactat abans del sojorn italià, la qual cosa no exclou que l'hagués augmentat posteriorment, per exemple amb una part del monetari d'Agustín. Paradoxalment, a la mort del cardenal el recull numismàtic restava sense ordenar, si fem cas del testimoni del barceloní Joan Cortada:³⁷ *...un monetario antiguo, mas como está sin colocar y recogido en saquillos no es posible formarse de él una idea. Las muchas medallas que andan por las mesas de la biblioteca, sueltas, envueltas en papeles y hacinadas en saquillos, todas las cuales son sobras del monetario, dan lugar a creer que este es copiosísimo...*

Quant a Ramon de Togores i de Sales (1723-1788), fill dels comtes d'Aiamans, canonge de la Seu i antic col·legial de Lluç, important numismàtic i bibliòfil, cosí del citat brigadier Sales, n'he reunit algunes dades noves, però fóra redundant repetir aquí el que he escrit recentment.³⁸ Tot i així, a tall de testimoni, resultarà a bastament significatiu reproduir algunes clàusules del seu testament que palesen l'esperit il·lustrat que el guiava, no exempt d'un fort component elitista, com era habitual entre els intel·lectuals de l'època. Per exemple, exigeix que la seva biblioteca resti vinculada al fideïcomís dels Togores i comtat d'Aiamans, sense alienacions, *pues és la mia voluntad que sempre sia conservada íntegra y sens disminució, para que de este modo servesca para los qui seran aficionados a las ciencias y se pугuen aprovechar en ella los descendents de la nostra casa y familia qui seguiran la carrera de los estudios al mayor servicio de Déu nostro Senyor*. A més, adduint elevats ideals intel·lectuals i gentilicis, reclamava la conservació íntegra del gabinet d'antiguitats:

...el Museo o Medellari de antiguedads que tinch y he format de medallas y antiguedads encontradas en Mallorca, manant igualmente que per ningun pretexto ni motiu se extregue de ell medalla ni antiguedad alguna, axí de terra com de or, plata, plom y de bronzo, per ser la conservació y memòria de estos monumentos antichs, no sols de gran curiosidad y utilidad per las familias, sí també de molta ensenyanza y adelantament en las historias y belles lletras, a lo qual se deu aplicar qualsevol Noble per arreglar las suas operaciones conforme al seu naxament, al mayor servicio de la Ley, del Rey y al de la sua Pàtria.

Ara podem afegir que aquest monetari, que es va dispersar juntament amb la biblioteca fa un centenar d'anys, s'havia alimentat de les col·leccions d'alguns dels erudits locals que aquí ens ocupen i dels quals parlarem tot seguit, com ara Gabriel Flor, Lluís Focó i molt probablement Bartomeu Rubí. Assegura l'arxiduc Lluís Salvador que la biblioteca del canonge Togores assolía els onze mil volums, mentre que el monetari reunia set mil monedes, de les quals cinc mil eren d'època clàssica, mil cinc-centes de l'edat mitjana, i la resta modernes. Ara com ara, devem la descripció més exhaustiva al citat J. Cortada:³⁹

37 CORTADA, J.: *Viaje a la Isla de Mallorca en el estío de 1845*, Palma, 2008 (Barcelona, 1845), p. 179.

38 CARBONELL, M.: "Ramon de Togores i de Sales (1723-1788): numismàtic, bibliòfil i benefactor de Lluç" (en premsa)

39 CORTADA, J.: *Viaje a la Isla...*, p. 161.

Dejando a un lado más de quinientas medallas que dicho conde [d'Aiamans] tiene sin colocar, el monetario que está arreglado no sólo es el mejor de Palma, sino que debe calificarse de primer orden. Se compone de dos mil trescientas piezas, y a excepción de un reducido número todas están tan perfectamente conservadas que no se atreverá a desear tanto el tiés ambicioso numismático (...) Dividiendo el señor conde las medallas en modulo máximo, en módulo mediano, en módulo mínimo, y en plata, ha venido a formar cuatro monetarios, puesto que en cada una de estas series hay medallas de todos los emperadores y emperatrices desde Augusto hasta Juan Zemisces. Sólo le falta uno, y no es por cierto Othon, pues lo tiene en plata y en cobre verdadero y magnífico. Estas cuatro series están además encabezadas con su respectiva medalla de Julio César, de quien tiene una de oro en la colección de este metal que es bastante copiosa. Lo más admirable es la profusión de algunas medallas, pues hay de un mismo emperador treinta, cuarenta, cincuenta, cada una de distinto reverso; y de Trajano tiene setenta y cinco de plata y otras tantas de cobre, todas de distinto cunio [sic] (...) La colección de colonias y municipios es buena, pero le aventaja en mucho la de consulares que es riquísima y cuenta con algunos ejemplares muy raros...

Bartomeu Rubí i Peña

Fins ara també era pràcticament un total desconegut Bartomeu Rubí i Peña (1722-1799), tinent del regiment de milícies de Mallorca, que va reunir un considerable monetari segons les fonts coetànies, a més de conservar la *Tabula patronatus bocchoritana* de Can Vivot – ínterim, en el gabinet dels caputxins-, que fou eruditament glossada per Bonaventura Serra just després de la seva descoberta.⁴⁰ Rubí procedia d'una família d'extracció relativament modesta (el rebesavi i el besavi gestionaren una apotecaria davant de l'església de Sant Miquel),⁴¹ però que va prosperar gràcies a l'activitat mercantil de l'avi patern, Joan Baptista Rubí i Pol,⁴² i del pare, Joan Baptista Rubí i Horrach.⁴³ Llavors, la família residia a Can Rubí, al carrer del mateix nom -l'any 1800 la casa era valorada en 5.000 lliures-, encara que posseïa tres botigues més a la mateixa parròquia de Santa Eulàlia i unes altres cases

40 BERARD, G. de: *Viaje a las villas...*, p. 76. Cfr. SERRA FERRAGUT, B.: *Disertación histórica sobre una inscripción romana del pueblo Bocchoritano, hallada en Mallorca en el territorio de la villa de Pollença en el año de 1765*, Palma, 1766. Aviat el va citar –i corregir- MASDEU, J.F.: *Historia crítica de España y de la cultura española. Suplementos 1796-1800*, Madrid, 1800, XIX, p. 237-240. Vegeu, també, VENEY, C.: *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*, Roma, 1965, p. 38-40; GARCÍA RÍAZA, E.: "Notas sobre el topónimo de la Civitas Bocchoritana", *Mayurqa*, 24, 1997-1998, p. 165-167.

41 ARM, Protocols 5468, f. 231; 1649, 9 de febrer: testament de Joan Baptista Rubí i Humbert, apotecari i aromater, fill de Pere Antoni Rubí, apotecari, i de Caterina Humbert; un germà del testador, el Dr. Francesc Rubí, va ser rector de Lluçmajor. Els Rubí tenien sepultura a Santa Eulàlia, davant de l'altar major.

42 ARM, Protocols, f. 127; 1703, 11 de novembre: testament de Joan Baptista Rubí i Pol. Un seu germà, Pere Antoni Rubí, es va doctorar en drets i teologia; la germana Caterina es casà amb el notari Miquel Pons; la germana Apol·lònia ho va fer amb Pere Onofre Esteve, doctor en medicina, i una tercera, Anna Maria, maridà Bartomeu Horrach i Salvà, mercader, i en segones núpcies el doctor en drets Josep Mas. La muller del testador era Caterina Horrach i Salvà; ella i la seva germana Francina, casada amb el mercader Jaume Joan Custurer, foren les hereves dels béns familiars (el patrimoni net passava de les onze mil lliures), que es repartiren el 15 de desembre de 1671 (ARM, Protocols 5507, f. 525). El testador va morir el 6 de novembre de 1713. L'any anterior era jurat per l'estament de mercaders, la qual cosa ha d'implicar lleialtat austríaca. Però ja havia ocupat el mateix càrrec els anys 1687 i 1694.

43 ARM, Protocols 4612, f. 76; 1723, 24 de març: testament de Joan Baptista Rubí i Horrach. Estava casat amb Florentina Peña i Canals, de Son Sales de Sóller. Tenia una germana, Caterina Anna, que restà donzella, i una altra, Margalida, casada amb Sebastià Canyelles i Mulet, de Binissalem, que no deixaren descendència. El testador va morir el 16 d'octubre de 1740. Deixà tres fills: Joan Baptista (l'hereu), Bartomeu (el nostre protagonista, que només va heretar la legítima, estimada pel seu pare en 2.000 lliures) i Caterina Anna, que restà donzella.

grans al carrer de Sant Francesc.⁴⁴ L'heretat va passar al fill primogènit, Joan Baptista Rubí i Penya, doctor en teologia i beneficiat a Muro, que va morir l'any 1808 després d'haver nomenat hereu el fill d'un cosí germà, Bartomeu Penya i Canals.⁴⁵ El seu germà Bartomeu Rubí i Penya, fadristern, va optar per la carrera militar. A la seva mort, sense haver deixat descendència de Cecília Ballester i Serra, l'heretà el germà prevere. Com explicava J. Ramis de Ayreflor, el fideïcomís familiar passà finalment a Pere Sancho de la Jordana i Sancho de la Jordana (mort l'any 1820), com a successor de Bartomeu Custurer i Horrach (mort l'any 1724), ciutadà militar i cosí del fideïcomitent.⁴⁶ Però, en realitat, aquest fideïcomís és el que havia instituït el pare del nostre protagonista: en el moment de la liquidació, el total pujava a 20.769 lliures i malla, encara que després de descomptar els llegats, les obres pies, les legítimes i altres detracions, el romanent net sumava 8.948 lliures i escaig. I aquesta és la quantitat que va ser acceptada per l'esmentat Pere Sancho de la Jordana l'any 1800, després de signar una concòrdia amb el Dr. Rubí, que la hi lliurà en forma de dues cases menors al carrer de la Capelleria (ara del Sindicat) i sobretot d'un bon grapat de censals, inclosa la meitat d'un cens que la Corona pagava per drets de duanes i salines.⁴⁷ En canvi, la resta de béns -posem per cas, Can Rubí- va restar en mans del prevere i després del seu hereu. Hi hem de sumar els béns personals del germà Bartomeu -i per tant el monetari-, d'acord amb el seu testament, redactat el 25 d'octubre de 1797.⁴⁸ Ara com ara resulta molt difícil resseguir el rastre d'aquestes medalles, sobretot perquè no acabaren en poder dels descendents. I és que, si fem cas de l'inventari *postmortem*, el Dr. Rubí ja les havia alienat en vida.⁴⁹

Lluís Focó i Palou del Reguer

No obstant la importància que per a la història del col·leccionisme antiquari a Mallorca tenen els noms fins ara adduïts, els dos peoners de la numismàtica local foren Gabriel Flor i Lluís Focó (o, segons alguns documents, Focos: potser una errònia transcripció fonètica de Foucault o Foucaut?),⁵⁰ dels quals puc oferir novetats biogràfiques. Lluís Focó (1699-1767), d'ofici mercader –o, millor dit, botiguer-, era fill del també mercader marsellès

44 ARM, Protocols 2234, f. 93; 1799, 16 de març: inventari de Joan Baptista Rubí i Horrach. Les cases del carrer de Sant Francesc foren alienades l'any 1746 a favor del notari Andreu Bestard.

45 ARM, Protocols 2249, f. 70; 1799, 3 de març: penúltim testament de Joan Baptista Rubí i Penya. Segueixen uns codicils redactats l'11 de febrer de 1800. ARM, Protocols 2241, f. 49; 1804, 2 de maig: últim testament de Joan Baptista Rubí i Penya. El cosí era Joan Penya i Ballester (1736-1816), de Son Sales de Sóller, que a més d'una renda anual va poder usufructuar fins a la mort els béns del testador. L'hereu, Bartomeu Penya, no deixà descendència del seu matrimoni amb Maria Francesca Mallol de Bàltx i Estade de Montcaire.

46 RAMIS DE AYREFLOR, J.: *Alistamiento noble...*, p. 394-395 i 479-481.

47 ARM, Protocols 2234; 1799, 16 de març i 1800, 14 de març.

48 ARM, Protocols 2242, f. 27. Bartomeu Rubí va nomenar hereu universal el seu germà Joan Baptista i per si fos necessari el substituïa per un fillol, Salvador Gallard del Canyar. Per altra part, el nostre Rubí havia estat l'hereu del seu cosí germà Miquel Pons i Rubí, notari, que va morir l'any 1727 (ARM, Protocols 4611, f. 58; 1726, 2 d'abril).

49 ARM, Protocols 2241, f. 53; 1808, 12 de febrer.

50 Bover l'anomena *anticuario* D. Luis Phoucous en DAMETO, J.; MUT, V.; ALEMANY, G.: *Historia General del Reino de Mallorca*, II, Palma, 1841, p. 622. I, indistintament, D. Luis Focos *anticuario célebre del pasado siglo* en BOVER, J.M.: "Idea de las monedas que desde los siglos más remotos han circulado en la Isla de Mallorca y de las acuñadas en la misma" (manuscrit redactat per encàrrec de l'Académie des Sciences, Belles Lettres et Arts de Besançon, que sembla l'origen d'altres obres del mateix autor; cfr. supra n. 22), en les "Misceláneas Históricas", IV (1827), p. 272, conservades a la Biblioteca March de Palma.

Josep Focó⁵¹ i de l'alaronera Magdalena Palou del Reguer i Vidal. El nostre Focó tenia vel·leïtats culturals, tant literàries com antiquàries. Fins fa poc sols en sabíem el poc que va deixar escrit J. M. Bover, però recentment ens n'ha proporcionat més informació D. Garcias.⁵² Focó és conegut per haver traduït de l'italià al castellà la tragèdia *Merope* del marquès Scipione Maffei –per altra part, fundador a Verona del primer museu lapidari d'Europa, encara existent- i del francès al català *El malalt imaginari* de Molière. Qualificat d'*ingenioso y docto* per Bonaventura Serra, que l'admeté a la seva tertúlia, com també a la major part dels col·leccionistes que aquí apareixen, va reunir un selecte recull de monedes antigues, inclosa una curiosa medalla trobada a Alcúdia que figurava el bust de Crist i, al revers, una inscripció en hebreu, peça que després va ingressar al gabinet dels caputxins.⁵³

Al seu temps, Focó gaudia fama d'erudit antiquari. Així, galejant d'aquesta condició, va ser cridat a declarar l'any 1751 en el procés de beatificació de Ramon Llull.⁵⁴ En efecte, el 3 d'agost d'aquell any compareixia davant el bisbe Llorenç Despuig:

Ad secundum [a la segona pregunta] respondit: Jo me anomen Lluís Foco, som de edad de cinquanta-dos anys, som fill de Joseph Foco y de Magdalena Palou, cònjuges, som natural de esta ciutat de Palma, me exercito en la negociatura en varies mercancias continuant en me casa el negoci que ja exercitaven mos pares y empleant molt temps de ocio en adquirir medallas antigas de emperadors, cònsuls y colònias, tant del alt com del baix sigle, y també modernas de nostros reys de Aragón, y també entallos, cameos y inscriptions antigas, y ab la negociació o mercancia y tenint casa pròpia y altres béns tinch per a passar la vida ab tota decència.

51 Aquest Josep Focó, fill de Jacques Focó, era cosí del també mercader marsellès Jaume Suffren i Gastinell – dos llinatges no del tot infreqüents a la Provença-, com es desprèn del testament d'aquest últim (ARM, Protocols S-1047, f. 52; 1671, 27 d'agost). El 3 d'octubre de 1674 Maria Quetgles, vídua del doctor en drets Antoni Bennàsser i en primeres núpcies de Lluís Xibaud o Chibaud, igualment un mercader oriünd de Marsella, llogava a Focó per tres anys unes cases amb botiga adjunta, que pertanyien a l'heretat del primer marit, situades davant de la Cadena de Cort, anant al carreró del Formatge (ARM, Protocols S-994). Després, Focó va comprar el mateix edifici, que l'any 1767 era valorat en 570 lliures (ARM, Cadastres, D-1261, Santa Eulàlia, 2ª part: Focó hi és qualificat de llibreter). Anys més tard els hereus del seu fill vengueren les cases de la Cadena de Cort per 1.025 lliures. A més, els Focó posseïen unes cases al carrer dels Bobians (o del Bordell) i quatre immobles menors a la parròquia de Santa Eulàlia. Encara, entre 1692 i 1701 foren propietaris de la Vela d'en Bibiloni, prop de dues quarterades al camí d'Inca (GOMILA, L.I.: *Derechos sobre el agua de la Fuente de la Vila en la Huerta de Palma*, 1868, I, Palma, 2000, p. 79).

52 BOVER, J.M.: *Biblioteca...*, I, p. 301; GARCÍAS ESTELRICH, D.: "Luis Foco (1699-1767) y la defensa del teatro neoclásico", *BSAL*, 54, 1998, p. 243-260.

53 BOVER, J.M.: *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca*, Palma, 1836, p. 101: *En el monetario del gabinete de historia natural que tenían los padres capuchinos de esta ciudad antes de su exclaustación existía un medallón a manera de amuleto, que adquirió el anticuario D. Luis Focos cuando se desenterró a corta distancia de la ciudad de Alcudia. Tenía en su anverso la figura de Cristo, con cuyo motivo lo creía el mismo Focos acuñado en tiempo del emperador Felipe, que muchos sienten fue cristiano y en su tiempo florecieron las artes; y en su reverso una inscripción hebrea, que un jesuita del colegio de Trilingüe en Marsella latinizó de esta manera. Messias Rex venit in pace et populus hominum pactis et vicens.* No s'ha de confondre amb una medalla idèntica o molt semblant que el català J. Cortada va veure a Can Aiamans i que segurament també havia passat pel monetari de Focó. Potser ho aclareix –però no he tingut ocasió de consultar-lo- VILAFRANCA, FRA L. de: "Misceláneas Históricas", III, p. 205 ("Dos medallas de Jesu-Cristo que tenía el Sr. Luis Focos"), conservades a la biblioteca de Can Vivot de Palma. En el mateix volum, el caputxí proporciona més dades de troballes arqueològiques.

54 ADM, Procés de beatificació de Ramon Llull (1751), f. 22 passim. Agraïxo cordialment la informació a Miquela Sacarès.

Afegia que havia confessat i combregat el dia abans, que mai no havia estat excomunicat ni incriminat en processos criminals i, finalment, justificava la seva presència:

Per lo que ja tinch dit emplear los ratos de ocio y molt temps en las antiguallas expresadas y delectant-me en llegir inscripciones antiguas he adquirit bastant conexament per poder conèixer las letras corresponents a cade sigle respective e inferir de aquí la sua major o menor antiguedat, per lo que ha observat des de lo any 1722 en 1729 trobant-me en la ciutat de Roma y he continuat después en Mallorca, axí en los llibres de antiquaris com en làpidas y medallas, y encare que per lo referit puga formar prudencialment judici de en quin temps sia feta la inscripció, però no poré judicar qui era el artífice qui la sculpí.

Ara no ve al cas detallar les declaracions que prestà amb relació a les relíquies lul·lianes el nostre *peritus antiquarius*, com l'anomena el document, però sí que convé de remarcar la insistència que posava en la seva afecció i el seus coneixements:

...las quals cosas dich y declaro per haver tingut la curiositat de cosa de vint y vuit anys a esta part en recullir medallas consulars e imperatòrias de alt y baix sigle y de colònias, de làpidas entelladas y de baix relleu, monedas de los antichs reys de Aragón y de Mallorca en or, plata y metal, y haver-me empleat y entretingut en llegir las que se troban en alguns doctos autors antiquaris, tant en el temps que habiti en la ciutat de Roma com en Mallorca, conservant el dia de vuy en mon poder moltas de ditas medallas y curiositats, ab cuyas observacions y pràctica he pogut observar las diferencias de un en altre sigle del modo de formar-se semblants caracteres y inscripciones. Et ita pro veritate respondeo.

Així, doncs, el gust pel món clàssic se li va desvetllar als vint-i-tres anys, més o manco, coincidint amb l'inici d'una estada de set anys a Roma, qui sap si justificada per la professió de mercader, qui sap si provocada per la guerra de Successió –cosa a primera vista menys probable, perquè el conflicte havia conclòs set anys enrere, però no impossible, ja que conservava una moneda de l'Arxiduc-, o qui sap si motivada simplement per l'ànsia d'ampliar els seus horitzons culturals. El cas és que Focó va morir fadrí, havent nomenat hereus a parts iguals la seva ànima, en forma de misses al convent de Sant Francesc, i els pobres de l'Hospital General.⁵⁵ Per això els seus béns foren ràpidament venuts en subhasta pública.

Per una vegada, l'inventari *postmortem* en detalla la col·lecció numismàtica.⁵⁶ Algunes monedes estaven embolicades en paper:

un paperet ab diferens filets de or y duas monedas també de or de pes de quatre tomins y sis grans⁵⁷ (...)

55 ARM, Protocols V-258, f. 123; 1767, 8 de juny: testament de Lluís Focó. Nomenava marmessors *mos amichs* Joan Bruxo, el canonge Ramon de Togores i el Dr. Joan Baptista Rubí i Penya. Els dos últims ja han estat esmentats més amunt, el primer com a col·leccionista i el segon com a germà i hereu del numismàtic Bartomeu Rubí. Focó es va voler enterrar en el vas dels seus pares, al convent de Sant Francesc. Entre els testimonis apareix l'escultor i daurador Mateu Joan i Tomàs (mort l'any 1771, nebot del més conegut Mateu Joan i Vaquer). El testador moria tres dies més tard.

56 ARM, Protocols V-258, f. 127; 1767, 19 de juny. Al costat d'una variada llibreria, que tanmateix no delata cap passió antiquària, apareix una estàtua de bronze, sense més detalls.

57 [Marco castellano] *En Castilla y León tiene cada marco 8 onças. Cada onça 8 ochavas. Cada ochava 6 tomines. Y cada tomin 12 granos.* Vegeu ARFE, J. de: *Quilatador de oro, plata y piedras*, Madrid, 1678 (1572), p. 2 *passim*. Ara bé: *El Marco Castellano se divide en ocho onzas; cada onza en ocho ochavas; cada ochava en seis tomines; cada tomin en tres quilates; y cada quilate en cuatro granos (...)* *Estas divisiones del Marco son para las compras y ventas de la plata. Para las de oro tiene otro repartimiento, el qual procede del dineral de una moneda antigua llamada Castellano, por la qual se divide el Marco en cinquenta partes o Castellanos; el Castellano en ocho tomines; y cada tomin en doce granos*", com detalla SÁEZ, L.: *Demostración histórica del verdadero valor de todas las monedas que corrían en Castilla durante el reynado del Sr. D. Enrique III y de su correspondencia con las del Sr. D. Carlos IV*, Madrid, 1796, p. XII.

Ítem un paperet ab difarens monedas españolas entre grosas y patites de plate de pes de tres unsas sinch octaves y dos tomins.

Ítem altre paperet ab vint y sis Medalles de plate del emperador Taxano [Trajà?] y altres, de pes de tres octaves poca cosa menos.

Ítem altre paper ab trenta y sis medalles de plate de Domisiano Cesar, de pes de quatre unsas una octava y quatre tomins.

Ítem altre paper ab vint y nou medalles de plate de diferens Emperadors de pes de tres unsas y tres octaves.

Ítem altre paper ab vuit medalles de plate de Nerva de pes de set octaves y dos tomins.

Ítem altre paper ab denou medalles de plate de Tito y altres de pes de duas unsas, una octave y quatre tomins.

Ítem altre paper ab vint y vuit medalles de Vespasiano de plate, qui pesan tres unsas y duas octaves.

Ítem altre paper ab dotse medalles de plate de Neron y altres de pes de una unsa tres octaves y un tomi.

Ítem altre paper ab una moneda de or del Emperador Carlos sexto de romans [Carles VI d'Àustria], de pes de sinch tomins y nou grans.

Ítem altre paper ab tres medalles de plate de Antonio Pio de pes de duas octaves y tres tomins.

Ítem altre paper ab diferens monedas de plata de diferens obras, de pes de duas unsas set octaves y tres tomins.

Ítem altre paper ab una medalle de Jesús Nasareno de cobre. Ítem altre paper ab catorse medalles de cobre de varios Consuls.

Ítem altre ab vint y duas medalles de cobre de varios Emperadors.

En total sumen cent setanta-nou monedes, sense comptar les que no es detallen i que estaven embolicades en dos papers. Llevat de la de coure amb l'efígie de Jesucrist, de la de l'emperador Carles (és a dir, el que fou Arxiduc d'Àustria) i d'algunes monedes espanyoles, era un conjunt format bàsicament per monedes i medalles d'emperadors i cònsols romans. Ara bé, el recull numismàtic de Focó no s'acabava aquí, ja que n'estotjava el gruix en un moblet fabricat ad hoc, és a dir, un monetari amb els corresponents prestatges i calaixets, segurament de fusta, encara que també n'hi havia de metàl·lics:

Ítem un medellé ab deu pots [sic, per posts] demunt de las quals se trobe lo siguent.

Primo en la primera post, trenta y sinch medalles de cobre.

Ítem en la segone, altres trenta y sinch medalles de lo matex.

Ítem en la tersera, sinquante y tres medalles de lo matex.

Ítem en la quarte, sexante y tres medalles de lo matex.

Ítem en la quinte, altres sexante y tres medalles de lo matex.

Ítem en la sisena, altres sexante y tres medalles de lo matex.

Ítem en la setena, altres sexante y tres medalles de lo matex.

Ítem en la octave, altres sexanta y tres medalles de los matex.

Ítem en la novena, sexante y quatre medalles de lo matex.

Ítem en la desena, duas medalles de or, algunes de plate y altres de cobre, qui totes juntes

fan suma de cent y setsa.

Ítem número un, sexanta nou pesetas y mitje.

Ítem número dos, coranta y sis lliures en reials mallorquins sensillos.

Ítem número tres, trets a lliuras quatre sous en reials mallorquins y malla.

Ítem número quatre, quarante vuit duros y mitx y una peseta.

Ítem número sinch, quarante y set duros en pesetas y reals de columna.

Ítem número sis, denou duros en plate.

Ítem número set, altres denou duros en plate.

Ítem número vuit, sinquante duros en plate.

Ítem número nou, sinquante duros en pesetas.

Ítem número deu, quarante escuts de plate de Franse de sis franchs.

Ítem número onse, quarante escuts de Fransa de plata de sis franchs.

Ítem número dotse, altres quarante escuts de lo matex.

Ítem número trets a, altres quarante escuts de lo matex.

Ítem número catorse, sinquante duros de columna.

Ítem número quinse, altres sinquante duros de columna.

Ítem número setsa, altres sinquante duros en reals castellans.

Ítem número deset, altres sinquante duros de lo matex.

Ítem número devuit, altres sinquante duros en duros.

Ítem número denou, altres sinquante duros en pesetas.

Ítem número vint, altres sinquante duros també en pesetas.

Ítem número vint y un, trenta y dos duros faltos.

Ítem número vint y dos, set pesas de vuit en plata de catorsens y un catorsè y sis duros de or.

Ítem se continuan las monedas de or per números y en el primer, sinquante y sis lluisos de or de sis pesas de vuit.

Ítem en el número dos, vint y tres dobles de vint y una patita faltos.

Ítem número tres, sinquante dobles de vint y una patita faltos.

Ítem número quatre, vint y duas dobles de vint també faltos.

Ítem número sinch, quatre carotes de Portugal y tres quarts y un octau de set pesas de vuit y mitje.

Ítem número sis, tres crusados de Portugal.

Ítem número set, onse sequins de dotse pesetas quiscun.

Tot plegat, els prestatges contien sis-centes devuit monedes de coure, plausiblement antigues, dues d'or i un grupet indeterminat de plata, mentre que en els calaixos hi havia monedes de curs corrent, destacant-hi les franceses i les portugueses d'or. En total, el recull de Focó devia rondar el miler de peces. El document que relaciona els encants dels seus béns, realitzats immediatament després de morir, resulta decebedor, perquè no detalla

tota la informació que esperàvem de trobar-hi. Un grupet de monedes (per cinc lliures i escaig) i l'estàtua de bronze (per quatre lliures i setze sous) passaren a mans d'un tal Jaume Reinés, altres denou monedes foren adquirides pel prevere Onofre Mataró per baix preu (poc menys de dues lliures), mentre que el col·leccionista Joan de Sales i Cotoner va firar-se vint-i-quatre medalles de coure per cinc lliures i busques. En canvi, se'ns amaga el nom de la persona que va adquirir el gruix de la col·lecció, en aquest cas per un preu lògicament més elevat, tot i que la valoració es degué fer a la baixa i usant un sistema peculiar: *Item tot lo almedallari a rahó de quatre sous per pesa per cent cinquante lliuras, dich 150 ll.*⁵⁸ Per fortuna, una altra font documental ens permet de saber-ne el comprador, que no fou altre que el ja citat canonge Ramon de Togores.⁵⁹ No és fàcil descobrir altres objectes de valor historicoartístic enmig del confús univers que formava la botiga de Focó: merceria, papereria, ferreteria, etc. Tot i així, entre papers i llibres, apareix una *estatua de bronso*, sense indicar-ne les característiques. Si n'havia posseït d'altres, cosa molt probable (alguna font parla d'una cama de bronze, per exemple), a l'hora de la mort ja se n'havia desfet.

Dos erudits eclesiàstics

En aquest context, no fóra just ometre el nom de dos erudits que compartien vocació religiosa, interès per la història local i una incipient tirada a les antiguitats. Deixaré de banda el debat sobre la vàlua historiogràfica de llur obra, perquè ara vull senzillament recordar que foren integrants rellevants del primerenc i reduït grup d'adeptes al fenomen antiquari i, en particular, a la compilació numismàtica. Així, fra Gaietà de Mallorca (1707-1767), abans Antoni Deià i Tortella, va ser l'inspirador del gabinet d'antiguitats i història natural del convent de caputxins de Palma, bé i que l'organitzador de les col·leccions fou, ja al tombant de segle, fra Miquel de Petra (1741-1803), abans Miquel Ribot i Serra, arquitecte i matemàtic, a més de nebot de fra Juníper Serra.⁶⁰ Fra Gaietà és conegut sobretot per les seves inèdites "Miscel·lànies històriques", però aquí no podem descuidar la *Loseta il·lustrada*, publicada l'any 1746, ja esmentada més amunt, una important font de notícies relatives al primer estadi de l'arqueologia mallorquina. Dissortadament, no s'ha localitzat un seu manuscrit infòlio, que conservaven fragmentàriament els caputxins abans de l'exclaustració, amb un títol prou eloqüent, *Lithologia de las medallas consulares, imperatorias y provinciales halladas en Mallorca*.⁶¹

L'altre eclesiàstic, que ha gaudit de millor fortuna crítica que el caputxí, és Guillem Terrassa i Pons (1709-1778), paborde de la Seu, que Bover qualificava de *primero y más diligente anticuario que ha producido nuestra patria*. És clar, que antiquari tenia llavors un sentit

⁵⁸ ARM, Protocols V-258; 1767, 7 de juliol.

⁵⁹ ARM, Hospitals H-484, Llibre d'albarans de l'administració dels béns del Sr. Luis Foco i Palou del Reguer, mercader (1767), f. 189: *Compte del que ha cobrat el prior del residuo dels encants. Més de Dn. Juan Sales, de diferents medalles, 5 ll. 13 s. 4 d. Més de Dn. Ramon Togores canonge per el medellari y altres medalles y diferents pedres, 150 ll.* La mateixa font ens informa que el 20 d'agost de 1768 el prior de l'Hospital General pagava al pintor Jaume Martorell catorze lliures per un retrat del benefactor destinat a aquella mateixa institució.

⁶⁰ Ara com ara, l'única publicació disponible sobre la col·lecció dels caputxins és MONTANER, P. de: "El desaparecido Gabinete de Antigüedades de los Capuchinos de Mallorca y el origen de la col·lección Vivot", *Mayurqa*, 15, 1976, p. 199-208. Dóna alguna informació complementària BOVER, J.M.: "Antigüedades mallorquinas de varias naciones que se hallan en el Convento de Capuchinos", il·lustrada amb uns pocs dibuixos, en les "Misceláneas Históricas", IV, p. 184v-189 (Biblioteca March de Palma).

⁶¹ BOVER, J.M.: *Biblioteca de escritores...*, I, p. 451-453.

genèric. En tot cas, Terrassa, coherent amb la idea d'història que predominava al seu temps, no podia negligir la numismàtica com a ciència auxiliar. Segons Bover, que en tenia una còpia, és autor d'una "Memoria de las monedas acuñadas en la isla de Mallorca", parcialment il·lustrat.⁶² Encara que el títol no sigui idèntic, cal identificar-la amb el "Tratado 7º. De las monedas que se han usado en Mallorca y de las que fueron propias de este Reyno", que afortunadament conserva la Biblioteca March, mal que sense dibuixos.⁶³ El manuscrit és posterior a l'any 1766 –data d'edició d'una obra de l'arxiver barceloní Antoni Campillo que hi apareix esmentada- i l'apèndix s'acabà almanco deu anys més tard (perquè el 15 de juny de 1776, procedents de Cas Frares, *me remitieron de la villa de Lluçmajor dos monedas de plata fina gravadas con caracteres arábigos en ambas partes*). El breu tractat del paborde és interessant perquè evoca algunes troballes numismàtiques (diverses monedes d'or i de plata a Santanyí, l'any 1760; una moneda amb les efigies d'una palma i un cavall, a Campos; dues monedes consulars de plata, a Sant Martí de Lanzell) i perquè testimonieja que tenia un interès particular en el tema, vull dir, com a col·leccionista:

Tube [sic] en mi poder un medallón más grande que la palma de la mano en que se hallava [sic] la efigie de una Emperatriz, hera [sic] de bronze sin dorso con esta inscripción Marcia Fulvia Titi Vespasiani uxor (...) Tengo en mi poder algunas [medalles] de bronze de Domiciano, de Vespasiano, de Gallieno, de Siveno, de Antonino Pio, de Constancio, de Constantino y de muchos otros (...) Tengo en mi poder dos piessas acuñadas de grandeza de medio duro (...) Tengo en mi poder algunas monedas de plata fabricadas del tenor del citado Real Privilegio [dels reis de Mallorca]...

Terrassa conservà aquest reduït però acurat recull numismàtic fins a la seva mort, gairebé íntegre. Ho demostra l'inventari *postmortem* dels seus béns: cent devuit medalles, en bona part d'or i de plata, estotjades en un llibre de fusta fabricat a posta, un tipus de monetari poc freqüent i només apte per a col·leccions reduïdes:

*Ítem un llibre de fust intitulat Monetari Mallorquí. Primo en la primera fulla devuit monedas de or. Ítem en la segona fulla onse monedas, vuit de plate y tres de cobre. Ítem en la tersera fulla vint y sis monedas de plate. Ítem en la quarta fulla trenta monedas de cobre. Ítem en la quinta fulla vint y sinch monedas de plate. Ítem en la sexta fulla tres monedas, una de plate. Ítem en la septima sinch monedas.*⁶⁴

Gabriel Flor i Amer de la Punta

Sigui com vulgui, l'autèntic iniciador del col·leccionisme numismàtic a Mallorca havia estat Gabriel Flor. Tots els cronistes citats més amunt l'evoquen, encara que el més explícit és novament J. M. Bover, que el qualifica de *distinguido literato* i en recorda el monetari, adquirit a la seva mort pel canonge Togores.⁶⁵ A pesar del qualificatiu que li dedica Bover, no hi ha constància que el personatge s'hagués dedicat mai a la literatura i, de fet, el mateix cronista no l'incorpora al seu diccionari d'escriptors balears. Més aviat era un diletant en matèria arqueològica i, com he dit, el capdavanter de la numismàtica mallorquina. Sens

⁶² BOVER, J.M.: *Biblioteca de escritores...*, II, p. 431-435.

⁶³ Biblioteca March de Palma, B99-VI-10.

⁶⁴ FONT OBRADOR, B.; CARDELL, S.: "El paborde Guillem Terrassa, precursor de la Història de Lluçmajor", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, 8, 1998, p. 121-149. Gràcies a Bover, podem saber que el medalló de l'emperadriu Marcia passà a mans de Joan de Sales, que la considerava la millor peça del seu monetari.

⁶⁵ BOVER, J.M.: *Historia de los barones de Lloseta, condes de Ayamans*, Palma, 1849, p. 33.

dubte disposava de temps de sobres per dedicar-se a aquestes afeccions, conforme a la seva condició de senyor rendista o, com es dirà un temps més tard, d'hisendat.

En efecte, Gabriel Flor va amassar un nombre considerable de propietats, gràcies a l'acumulació de diversos fideïcomisos. Paradoxalment, poca cosa procedia del seu pare, Gabriel Flor i Mestre (Muro, 1655-Palma, 1698), un mercader que va morir prematurament i que l'any 1690 s'havia casat ja ben madur –a l'època, fer-ho als trenta-cinc anys era poc habitual– amb una filla de bona casa, Francina Amer de la Punta i Garriga (morta a Palma l'any 1740), d'una família de ciutadans militars, propietaris de la Punta de n'Amer a Sant Llorenç des Cardassar. Un matrimoni tan tardà pot estar justificat per la necessitat de consolidar les finances del nuvi. La família paterna descendia de Muro. El primer Flor ben documentat a Ciutat és el besavi del nostre protagonista, l'honor Llorenç Flor, un pare que a la primera meitat del segle XVII es va instal·lar a Ciutat, precisament al carrer de Paraires, on exercia el seu ofici i a més posseïa una saboneria. Negociant emprenedor,⁶⁶ va morir pròsper l'any 1656. La bonança econòmica li va permetre donar estudis a alguns fills i casar les filles amb partits cobejables, d'un estament superior al seu.⁶⁷ Tanmateix, els vertaders responsables de la fortuna familiar foren dos dels seus fills, Joan i Llorenç.⁶⁸ Aquest últim, doctor en teologia i degà de la Seu, el mateix que alguns documents familiars anomenen *patruo magno*, va poder adquirir unes cases grans a la parròquia de Santa Eulàlia, situades a la cantonada de la plaça Nova (és a dir, la de l'església) amb el carrer del Formatge, que deixà en herència al germà Joan. A més, havia comprat a la cúria de béns confiscats de la Inquisició un hort de set quarterades, amb sínia i safareig, davant de la Porta de Sant Antoni. Va morir el dia de Nadal de 1694.⁶⁹ Però el vertader fautor de la puixança familiar va ser el seu germà Joan, doctor en medicina i, abans que res, prestador i

66 Per exemple, entre 1623 i 1626 va enviar trenta-una remeses de teixits per valor de 2.777 lliures i malla a Pere Femenia, un mercader mallorquí establert a Càller. Vegeu DEYÁ, M.J.: *La manufactura de la llana a la Mallorca moderna (segles XVI-XVII)*, Palma, 1998, p. 148.

67 Sabem que ell mateix es va casar dues vegades, amb Caterina Amengual i amb Margalida Quetgles, però només deixà descendència del primer matrimoni. Li van néixer almanco set fills: Gabriel, pare i mercader (mort l'any 1668, casat amb Francina Mestre, que el va sobreviure fins l'any 1694); Joan, doctor en medicina (mort l'any 1696), Llorenç, prevere, doctor en teologia i degà de la Seu (que va morir el dia de Nadal de 1694); Miquel, prevere (va morir al Far de Messina el 5 de novembre de 1675); Caterina (difunta l'any 1652, potser de contagi), casada amb el notari Jaume Antoni Fiol i Tomàs (mort l'any 1653, germà del famós jesuïta P. Ignasi Fiol i renebrot de santa Caterina Tomàs); Joana, casada amb Bartomeu Parets, doctor en drets i membre d'una família de notaris de Ciutat (els va sobreviure i heretar la filla Margarida, casada amb Nicolau Santandreu i Viacaba, oïdor de la Reial Audiència); i Margalida, que havia maridat Julià Perpinyà, d'Estellencs. Llorenç Flor va dictar testament el 27 de maig de 1637 (ARM, Protocols M-1438, f. 197v).

68 Tanmateix, el primogènit i hereu va ser Gabriel Flor i Amengual (mort l'any 1668), pare i mercader, que va estar casat amb Francina Mestre (morta l'any 1694). Aquest matrimoni va tenir un mínim de dos fills i quatre filles: Llorenç (mort l'any 1712), prevere i canonge de la Seu des del 1685, que va ser l'hereu del seu pare; Gabriel, pare del nostre protagonista; Margalida (morta l'any 1697), primera muller de Bernat Balaguer i Mallol, de Son Balaguer del Racó de Puigpunyent (el seu dot va ser de 3.000 lliures, que tornaren als Flor quan va morir sense descendència; ARM, Protocols 5471); Caterina (morta l'any 1712), casada amb Bartomeu Gallard del Canyar; sor Maria Teresa (morta l'any 1729) i sor Onòfria (morta l'any 1734), ambdues monges de Sant Jeroni. Llavors, Gabriel residia en una casa llogada a la comtessa de Formiguera, a la parròquia de la Santa Creu, bé i que també conservava la casa pairal al carrer Major de Muro, amb corral i celler, a més de diverses peces de terra al mateix terme que sumaven poc més de dotze quarterades; si hi afegim la propietat de dos censals que feien cent lliures de renda, prop de set-centes lliures col·locades a la Taula numulària, devers nou-centes lliures en crèdits i 165 porcs a mitges, repartits entre Massanella i Son Vivot, obtenim pràcticament el total dels seus béns (ARM, Protocols 5476, f. 484; 1668, 13 de desembre).

69 ARM, Protocols P-928, f. 130; 1652, 23 juliol: penúltim testament de Llorenç Flor, llavors beneficiat a la catedral (nomenava hereus els germans Gabriel i Joan). Va redactar un últim testament davant del notari Miquel Pons el 20 d'octubre de 1693, nomenant usufructuari el nebot Llorenç Flor, canonge, i hereu el nebot Gabriel Flor i Mestre.

mercader, sobretot dedicat a l'administració del dret del victigal de l'oli. A més, era familiar del Sant Ofici, la qual cosa suposava haver acreditat neteja de sang, mantenir una vida exemplar i honesta i no dedicar-se a oficis mecànics ni en teoria a activitats mercantils; a canvi, podia portar armes, estava eximit almanco en part de contribuir a les despeses bèl·liques i, dispensat de la justícia ordinària, només havia de sotmetre's a la jurisdicció de la Inquisició. El metge Flor residia a la casa heretada de l'oncle degà, però també era propietari de Son Lleter (o Son Llates), veí de Puntiró, al pla de sant Jordi, adquirit l'any 1664, i de cinc quarterades heretades a Muro. A la seva mort disposava de prop de set mil lliures en metàl·lic, era creditor per prop de vint mil lliures i finalment tenia una petita fortuna, més de dotze mil lliures, invertida en alous i censals.⁷⁰

Tot el patrimoni familiar passà a mans del primogènit de la nissaga, el canonge Llorenç Flor i Mestre, que encara el va augmentar amb l'adquisició d'unes cases al carrer de les Carasses, a tocar de Can Burgues, que després seran conegudes com Can Flor (amb el temps, Casino Balear i, més modernament, cinema Rialto), i de la possessió Son Xotano (una partició de Judí, a Sencelles, de seixanta quarterades), que comprà l'any 1694. A la mort del seu germà Gabriel, juntament amb la vídua, es va fer càrrec dels nebots: Gabriel, el nostre protagonista, al qual va fer hereu; Caterina, casada amb el cronista Jeroni Alemany i Moragues; Margalida, muller d'un cosí segon, Rafael Amer i Manera, propietari de Can Amer de Palma (després, Can Troncoso⁷¹) i de Son Amer dels Llombards (Santanyí); i sor Francina, monja de Sant Jeroni. Damià Ferrà-Ponç ha confegit una breu biografia de l'eclesiàstic, recordant-ne la riquesa, que va ser un ferm partidari de l'arxiduc Carles i que residia en una casa molt ben vestida.⁷² Ara bé, no és segur –més enllà de tenir-ne un retrat com a cardenal i com a papa– que hagués tingut relació d'intimitat amb el cardenal Pietro Ottoboni, futur Alexandre VIII, ni es pot subscriure que posseís una *riquíssima* col·lecció de pintures i mapes, com voldria la generosa opinió de l'amic Ferrà-Ponç, perquè senzillament era un recull prou adient per abillar una casa senyorial de l'època i en particular la d'un eclesiàstic benestant.⁷³

El cas és que tota la hisenda familiar, llevat dels dots de les germanes, va recaure en el nostre Gabriel Flor i Amer de la Punta (1690-1748), ciutadà militar i familiar del Sant Ofici.

70 ARM, Protocols P-928, f. 85; 1654, 20 d'agost: penúltim testament de Joan Flor; ARM, Protocols M-1653; 1695, 29 de març: últim testament de Joan Flor. Va morir el 5 de maig de l'any 1696. ARM, Protocols 4356, f. 155: inventari de Joan Flor, a instància de son hereu i nebot Llorenç Flor i Mestre, canonge de la Seu.

71 Rafael Amer i Manera heretà Can Amer o Can Troncoso, davant del portal menor de Sant Francesc, del seu pare Miquel Amer i Jover, ciutadà militar (mort el 1694); i aquest, del seu avi matern, Miquel Jover, que l'havia adquirit l'any 1641 a Jeroni de Santjoan de Canarossa (o de Son Arrossa). Les cases foren reedificades a partir de 1710 pel mestre d'obres Macià Rosselló i el seu fill Antoni Rosselló (ARM, Protocols S-701, f. 12). Un germà de Miquel Amer i Jover anomenat Rafael, també ciutadà militar i mort l'any 1694, va heretar del seu pare Joan Amer i Manera la Punta de n'Amer a Manacor; va ser l'avi matern del nostre Gabriel Flor. Aquesta branca dels Amer residia en unes cases veïnes a les del comte de Montenegro, a la parròquia de Santa Creu. Després d'un enutjós plet, aquests béns també passaren a Gabriel Amer i Flor i, després, als Troncoso (que tanmateix els hagueren de repartir amb els Conrado).

72 *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, V, p. 341, *ad vocem*.

73 ARM, Protocols 4355, f. 52; 1699, 19 gener: penúltim testament de Llorenç Flor. Un dels marmessors era el canonge Antoni Castillo, amb el qual es degué enemistar durant la guerra de Successió perquè s'integraren en bàndols contraris. ARM, Protocols 4355, f. 122; 1711, 8 de març: últim testament del canonge Llorenç Flor. Llegava 3.000 lliures per aniversaris a la Seu. Nomina hereu el nebot Gabriel Flor. Va morir el 3 de febrer de 1712. ARM, Protocols 4356, f. 354; 1712, 20 de febrer: inventari del canonge Llorenç Flor. Hi apareixen dues perspectives de Miquel Bestard, un retrat d'Innocenci X ("nou", encara que havia mort l'any 1655), paisatges i batalles, sobretot pintura devota i, encara, diversos retrats familiars inclòs el del difunt ("bo" i, segons un altre document, "que este aportà quant vingué de Roma, ab un llibre a la mà").

Paradoxalment, l'oncle li havia assignat un tutor fins que arribés als trenta anys (llavors en tenia vint-i-dos), cosa insòlita perquè des del 1711 ja estava casat amb Margalida Alemany i Moragues (1695-1722), germana del cronista Alemany. Tanmateix, el canonge Miquel Valls no volgué fer-se càrrec de l'administració, que transferí aviat a l'hereu, *ab tota hidalguia y bona prudència*, com reconeixia Gabriel Flor a l'hora de passar comptes. No sols això, sinó que feia constar que Valls mai no el va desamparar i que l'havia assistit com si fos un pare carnal, *quedant-me en precisa obligació de tributar a V. M. per tot el temps de me vida el obsequi y agraïment que per tanta fineza se li deu*. A més, li demanava que fos pròdig en la seva generositat, *de nunca desamparar ni apartar-se de ma casa, puis tinch certa y special confiança que ab la sua sombra y protecció sempre estarà ben dirigida y governada, axí com ab la sua bona direcció y assistència lo ha estat fins al present...*⁷⁴ De llavors ençà, Gabriel es dedicà a administrar el patrimoni familiar, que no era magre: dues cases a Ciutat (Can Flor i l'immoble de la plaça de Santa Eulàlia), tres cases al carrer major de Muro i devers cinquanta quarterades a la mateixa vila repartides en nombroses sorts, Son Xotano a Sencelles, Son Lleter i l'hort a les Enramades a Ciutat, els aous i les lucratives rendes censals. No debades havia heretat dels pares, dels besoncles, de l'oncle canonge, d'una tia eixorca, de la germana monja... A més, pel seu compte va adquirir una altra casa a Ciutat (al carrer de la Font de na Xona, a la parròquia de Sant Miquel), Cala Major (setze quarterades, amb dos rafals adjunts, el Pou dels porcs i Ca na Guida, després Son Flor; tot comprat entre 1721 i 1724), Son Agulló de Binissalem (seixanta quarterades, adquirides l'any 1746, on edificà les cases) i l'imponent Son Brondo de Valldemossa (dues-centes quarterades, que es fincà l'any 1714 per valor de 41.000 lliures).⁷⁵ L'any 1722 també va aconseguir en subhasta el predi Les Planes de Santanyí, però el cedí en dot a la germana Margalida.⁷⁶

Gabriel Flor només va tenir descendència femenina, la qual cosa, d'acord amb les condicions establertes en els fideïcomisos dels avantpassats, generava un delicat problema successori.⁷⁷ De fet, en previsió del que pogués succeir a la seva mort, el nebot Jeroni Alemany i Flor va instar el 22 de juny de 1741 a la cúria civil de la Inquisició un *judici preventiu* -una figura jurídica més aviat insòlita-, al·legant que si l'oncle finava sense successió masculina només ell tenia dret a posseir el fideïcomís del metge Joan Flor. Les tres filles s'hi oposaren, abans i després de la mort del pare, però el mes de març de 1749 el tribunal va fallar a favor d'Alemany. El plet es va complicar per dos motius: perquè es va declarar un litigi de competències entre la cúria inquisitorial i l'Audiència (que, tanmateix, el febrer de 1750 també va dictar sentència favorable a Alemany) i perquè Gabriel Flor va

74 ARM, Protocols 3558, f. 62; 1717, 15 gener.

75 ARM, Protocols 4386, f. 95v-146r; 1748, 27 d'abril: inventari de Gabriel Flor i Amer de la Punta. Son Brondo passà a mans de Gabriel Flor l'any 1714 per establiment dels curadors de l'heretat del mercader Jeroni Barceló (mort l'any 1645), que l'havia adquirit l'any 1638 (ECR-130, f. 393; 1714, 19 de setembre).

76 ARM, Protocols 3558, f. 109, f. 116v i f. 123v.

77 Les filles foren tres: Francina (morta l'any 1784), casada en circumstàncies poc clares amb Joan O'Ryan Caussard, d'origen irlandès, tinent de dragons del regiment d'Edimburg; Anna (1722-1788), casada l'any 1742 amb Jaume Conrado i Sempol de la Teulera (1696-1773); i Margalida (morta l'any 1791), casada amb el seu cosí germà Gabriel Amer i Flor (1725-1795), un matrimoni no sempre ben avingut fins al punt de viure temporalment separat (l'única filla supervivent, Margalida, morta l'any 1778, es casà amb el militar Bernat Troncoso y Martínez del Rincón). Quant als O'Ryan, vegeu FERRER FLÓREZ, M.: "Irlandesos a Mallorca (Els O'Ryan i els O'Neill)", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, 9, 1999, p. 25-38. No m'ha estat possible de consultar O'RYAN, W.D.: "O'Ryan of Mallorca", *The Irish Genealogist*, 3/7, 1962, p. 266-269.

nomenar hereves només les dues filles menors, excloent del testament la primogènita.⁷⁸ Mentrestant, l'herència estava dipositada a l'Audiència. Finalment, a mitjan 1752 la Junta superior de competències de Madrid exigia el lliurament *loco pignoris* de diversos béns als Alemany, sense perjudici que les germanes Flor poguessin continuar el plet.⁷⁹ Alhora, encontinent de la mort del pare, Francina Flor va actuar davant l'Audiència contra les seves germanes, exigint primer tots els fideïcomisos familiars i després, tenint en compte les sentències favorables als Alemany, només el del canonge Llorenç Flor, que va obtenir l'any 1751.⁸⁰ Per tant, per a ella i més tard per als seus descendents, els O'Ryan, foren Can Flor del carrer de les Carasses, unes cases i prop de 45 quarterades a Muro, Son Xotano de Sencelles, Son Agulló de Binissalem i una partida de censals. En definitiva, les germanes Anna i Margalida Flor sols pogueren conservar els béns lliures del pare (les cases de Muro, l'hort a les Enramades, la casa del carrer de na Xona, alguns mobles i censals).

El cas és que amb tots aquests litigis es perd el rastre dels objectes que ara més ens podrien interessar, si més no pel seu hipotètic valor historicoartístic. En teoria van passar a mans de les filles Anna i Margalida, però no figuren en l'inventari *postmortem* de la primera⁸¹ ni en el del vidu de la segona.⁸² Ni tampoc entre les propietats de Joan O'Ryan, fill de Francina Flor, que residia a la mateixa casa del seu avi, el nostre Gabriel Flor, ja espoliada dels béns personals.⁸³ Ni menys encara en l'inventari *postmortem* de Jeroni Alemany i Flor, tot que s'hi especifiquin els béns procedents del fideïcomís del metge Joan Flor i alguns del mateix Gabriel Flor (Cala Major, Son Brondo de Valldemossa, cases a la plaça de Santa Eulàlia, ...).⁸⁴ Per tant, ara com ara no és possible conèixer les condicions de la venda del monetari Flor al canonge Togores.

78 ARM, Protocols 3620, f. 254; 1748, 14 de febrer: testament de Gabriel Flor i Amer de la Punta. Declarava estar sa de cos i enteniment, però va morir el següent 13 d'abril. Nomenà marmessors la muller, les filles Anna i Margalida, els gendres Jaume Conrado i Gabriel Amer, la germana Margalida, tres cosins de la família Amer-Custurer, dos nebots i la cosina Àgata de Santmartí i Amer. Volia ser enterrat al vas dels avantpassats en la capella del Santcrist de Sant Francesc de Palma o, si moria a Muro, en una capella pròpia del convent de mínims, dedicada a sant Francesc de Sales. Després d'establir diferents llegats i obres pies, nomenava hereves les filles Anna i Margalida a parts iguals. La filla gran, Francina, residia llavors al convent de Sant Jeroni, on tenia una tia monja, però tot seguit es casà amb Joan O'Ryan i interposà plet a les germanes reclamant els béns paternals.

79 D'aquesta manera, la família Alemany va entrar a posseir Son Brondo de Valldemossa, el Pou dels porcs i les cases de la plaça de Santa Eulàlia (que de fet procedia del llegat del degà Llorenç Flor) a Ciutat, a més de diversos censals. ARM, Protocols 6902, f. 19; 1754, 10 març. Com es pot suposar, no acabà així la cosa, perquè els Alemany perseveraren i més tard es feren amb la resta del fideïcomís del Dr. Joan Flor, com ara Son Lleter, dues peces de terra a Muro i una partida d'alous, a més de Cala Major i Ca na Guida (o Son Flor), que Gabriel Flor havia adquirit suposadament amb doblers procedents del mateix fideïcomís. Tanmateix, a finals de 1789 Jeroni Alemany i Vidal cedia a Margalida Flor i a Alemany i al seu nebot Marià Conrado i Flor 13.667 lliures per tancar el plet sobre Son Brondo (ARM, Protocols M-2382, f. 193v; 1850, 13 de juliol: concòrdia entre els germans Miquel i Joana Anna Alemany i Marcel).

80 ARM, AA-409; 1751, 16 de febrer. Això no obstant, els Alemany interposaren recurs, que romania irrisolt a finals del segle XVIII.

81 ARM, Protocols 923; 1788, 5 de maig: inventari d'Anna Flor, vídua de Jaume Conrado. S'hi consigna, però, que restava pendent la liquidació dels béns paternals, tot i que no se sap en què consisteixen.

82 ARM, Protocols S-1416, f. 120; 1795, 26 de novembre. Ben mirat, no era obligatori incloure en aquest inventari de Can Amer els béns personals de Margalida Flor, però hagués estat lògic, atès que l'hereu, Josep de Troncoso i Amer, en aquell temps es trobava fora del Regne.

83 ARM, Protocols R-222; 1812, 28 de desembre.

84 ARM, Protocols 2150, f. 585r-602r.

En qualsevol cas, la col·lecció de Gabriel Flor es pot reconstruir mitjançant l'inventari *postmortem*, un document que d'antuvi pot resultar enganyós, perquè també relaciona els mobles i objectes que havien estat de l'oncle canonge, és a dir, de qui havia comprat i vestit la casa.⁸⁵ Pel que fa a la seva passió antiquària, don Gabriel estotjava els objectes més preuats en *lo arxiu* que hi havia sobre un terrat que guaitava a l'hort. A primera vista sembla un espai polivalent, gairebé una habitació de mals endreços, però en realitat integrava la biblioteca i el gabinet antiquari. La llibreria era força variada, ja que també incorporava els llibres de l'oncle canonge i perquè el propietari tenia múltiples interessos.⁸⁶ És evident, però, que els títols dedicats a la numismàtica i a les antiguitats en sentit ampli (història, iconografia, emblemàtica, etc.) havien estat adquirits per Gabriel Flor. Entre els volums que directament o indirecta tracten de l'Antiguitat hi trobem la *Loseta il·lustrada* del P. Gaietà de Mallorca (Palma, 1746), els *Discursos de la Religión, castramentación, assiento del campo, baños y exerçijos de los antiguos Romanos y Griegos* de G. de Choul (en castellà: Madrid, 1579), les històries de Roma de J. de Haller (3 toms, Madrid, 1736) i de Nieuport (2 vols., Venècia, 1732), diverses vides d'emperadors, unes *Mirabilia Romae*, etc. No hi manquen els clàssics llibres d'emblemes, com ara el de P. Giovio, *Diálogo de las empresas militares y amorosas* (1556) i el de D. de Saavedra Fajardo, *Idea de un príncipe político cristiano representada en cien empresas* (més conegut com *Empresas políticas*, Madrid, 1640). I també hi apareixen textos de gnomònica, astronomia, matemàtiques i, cosa més sorprenent, arquitectura (Serlio, Vignola, fray Lorenzo de San Nicolás, P. Tosca). Finalment, no hi podia mancar la literatura numismàtica, encara que fos poc actualitzada: G. Rouillé, *Promptuarii Iconum Insigniorum a Seculo Hominum* (Lió, 1553); Enea Vico, *Omnium Caesarum verissimae imagines ex antiquis numismatis desumptae* (Venècia, 1554); A. Agustín, *Diálogos de medallas* (Tarragona, 1587); G. Zucchi, *Discorso sopra li dei de'gentili e loro imprese, con un breve trattato delle attioni de li dodici Cesari, con le dichiarazioni delle loro medaglie antiche* (Roma, 1602); Juan de Quiñones: *Explicación de vnas monedas de oro de emperadores romanos que se han hallado en el puerto de Guadarrama* (Madrid, 1620).

Més excepcional és l'inventari del gabinet antiquari, que inclou el conspicu monetari. Gairebé tot s'estotjava en armaris, encara que alguns objectes reposaven sobre prestatges:

Ítem una testa de marmol antigua de Romans sens el nas (...) Ítem dotse estampas finas de cosa de sis palms de altària cada una, figuras de Emperadors Romans, y cinch fulls de paper de mà mitjana útils⁸⁷ (...) En el quart armari seguint la matexa segona fila de dits instants: Primo dos statuetas de bronso, ço és una de cosa de un palm y tres quarts de altària y la altra de cosa de un palm y mitx quart de altària. Ítem duas figuras de bronso de mitx relleu de cosa de mitx palm de altària, a cavall, la una de un General o Emperador vestit a lo militar y la altra de un soldat, tots Romans. Ítem dos caps de sero de bronso a lo antiguo, lo un ab dos puntas

85 ARM, Protocols 4386, f. 95v-146r.

86 També s'han de relacionar amb el degà Flor –que a Roma va ser postulant de la causa de beatificació de sor Caterina Tomàs– quatre mil estampes calcogràfiques de la Beata en dues sèries. Un dels dos gravats potser es pugui identificar amb un *Éxtasi de santa Caterina Tomàs*, gravat per Benoît Thiboust segons un original de Lazzaro Baldi, devers l'any 1669 a Lió (tot i que a l'inventari es parla d'una impressió romana). Vegeu CARRIÓ, G.: *El carro triunfal. Manifestacions populars a l'entorn de santa Caterina Tomàs*, catàleg d'exposició, Palma, 2006, p. 95. A la casa hi havia una biografia de la venerable (ha de ser la de B. Vallperga, 1617) i un certamen poètic en castellà en honor seu (Barcelona, 1627).

87 És impossible saber de quina sèrie es tracta: Raimondi, Stradanus, Tempesta, etc.

y lo altre ab una sola punta. Ítem un cap de bou de bronso ab son coll de colònia o municipi Romà. Ítem una corneta de bronso de cosa de tres palms de llargària de Legió Romana. Ítem un baix relleu de sera del Emperador Romà Cèzar Augusto sobre post de ginjoler circular de cosa de un palm, modern.⁸⁸ Ítem altre baix relleu de sera del Emperador Romà Vespeciano sobre post de ginjoler circular del matex tenor moder[n] en camp deurat de or. Ítem altre baix relleu de sera de una palma y una Matrona que represente la palestina o Judea capta sobre post també de ginjoler circular del matex tenor modern en camp deurat de or. Ítem altre baix relleu de sera del primer Emperador Romà Julio Cèzar sobre post de ginjoler circular del matex tenor modern. Ítem altre baix relleu de sera del Emperador Carlos Quint sobre post també de ginjoler circular del matex tenor modern. Ítem tretse pesas petites de bronso, ço és dotze romanas antigues de diferents caras estretetas, animals et alias y un letxonet [?] de arquilla [un escriptori?] deurat.

Medallas

Ítem cent vuytanta tres medallas de bronzo romanas Imperatorias antigues, las més usadas.

Ítem cent y una pessas entre medallas y monedas grosas y petites modernas, las més de bronzo y algunas de lleutó.

Ítem setanta sis medallas de bronzo antigues de Romans Imperatorias entre grosas y petites.

Ítem deu medallas de bronzo antigues de la Colonia de Empurias medianas.

Ítem vint medallas de bronzo antigues de Romans Imperatorias medianas.

Ítem deu medallas de bronzo gregas antigues medianas.

Ítem sis medallas de bronzo gregas antigues de la Colònia de Ampurias medianas.

Ítem cent y vuyt medallas de bronzo Imperatorias antigues Romanas, algunas medianas y las més de ellas molt menudas.

Ítem quatre medallas de bronzo de Cartago, ço és dos medianas y dos petites.

Ítem vuyt medallas de bronzo gregas medianas y setze medallas també de bronzo Imperatorias disminuïdas.

Ítem quaranta una medallas de bronzo Imperatorias Romanas antigues entre medianas y petites.

Ítem trenta tres medallas de bronzo antigues Imperatorias Romanas entre medianas y petites.

Ítem quatre medallas de bronzo Imperatorias antigues Romanas molt petites.

Ítem denou medallas de bronzo Imperatorias antigues Romanas algo majors que medianas.

Ítem vint y tres medallas de bronzo de Claudio segon Emperador Romà petites.

Ítem vuyt medallas de bronzo del Emperador Romà Maximiano medianas.

Ítem deu medallas de bronzo del Emperador Romà Maximiano entre medianas y petites.

Ítem vuyt medallas de bronzo entre grosas y medianas, ço és set de la Emperatris Romana Lucilla y una de la Emperatris Faustina junioris (...)

88 Com era habitual, els objectes romans es barregen amb els moderns de gust antiquari, com ara aquests cinc medallons en baix relleu, modelats amb cera sobre una base de ginjoler de color daurat, que figuraven emperadors moderns (Carles V) i antics (August, Juli Cèsar, Vespasià i la *Judaea Capta*, és a dir, una al·legoria que sol aparèixer al dors de les medalles del mateix Vespasià per commemorar la victòria romana durant la gran revolta jueva).

Medallas

Primo çent trenta quatra medallas de bronso antigas de Romans imperatorias, algunas petitas, altras medianas y altras las més grossas.

Ítem doscentas quaranta medallas de bronso antigas exquisitas de varios Emperadors y Emperatrices Romans, algunas també petitas, altras medianas y altras la més grossas.

Ítem cent y deu medallas de bronso antigas exquisitas també de varios Emperadors y Emperatrices Romans totas grossas.

Ítem cent y denou medallas de bronso antigas exquisitas també de varios Emperadors Romans y Emperatrices entre grossas y mitjanseras (...)

Medallas

Primo doscentas y devuyt medallas de bronso antigas exquisitas de varios Emperadors Romans y Emperatrices, entre grossas, mitjanseras y petitas.

Ítem noranta y set medallas de bronso antigas exquisitas també de varios Emperadors Romans y Emperatrices entre medianas y petitas.

Ítem deu medallas de bronso grossas de diversos personatjes raras y no coneguts.

Ítem vint y quatra medallas de bronso, las més grossas, altras medianas y una petita, antigas exquisitas de varios Emperadors Romans.

Ítem quatre sellos de bronso, un anell de bronso antich exquisit y tres pessetes més de bronso de poca utilidat.

Ítem cinquanta tres medallas de bronso, comprezas algunas monedas també de bronso, entre medianas y petitas antigas de varios temps.

Ítem sis medallas de plata antigas entre grossas, medianas y petitas de pes de tres unzas y quatre tomins.

Ítem deu monedas Mallorquinas antigas de plata medianas de pes de duas unzas y cinch tomins.

Ítem un duro de plata del Sr. Rey Dn. Phelip Quart (que Déu tinga) del any 1626 de valor de cinch escuts mallorquins.

Ítem vuyt monedas de plata antigas medianas de pez de duas unças y una octava.

Ítem vuyt monedas de plata antigas petitas de pes de set octavas y quatre tomins.

Ítem trescentas vint y nou medallas de plata antigas exquisitas de varios Emperadors Romans entre medianas y petitas, ab sos rotulos.

Ítem vuyt medallas de or entre medianas y petitas antigas imperatorias Romanas exquisitas de pez de una unça, tres octavas y tres tomins (...)

Plata y or

(...) Ítem vint y tres cornerinas o pedras de camafeos, dos de las quals són de forma major, y una de ellas engastada de metall del Príncipe⁸⁹, y de las altras las tres són medianas de ágata o color blanch y las damés petitas de diferents colors, ab diversas figuras de Dioses y Diosas y altres antiguedats.

⁸⁹ Metall del príncep o del príncep Rupert (el sorprenent Ruprecht von der Pfalz, duc de Cumberland) és un dels antics tipus del llautó, aliatge de coure amb zinc en la proporció 75 a 25.

En resum, s'hi comptabilitzen dues mil seixanta-tres monedes i medalles, de diàmetres i materials diversos -la majoria de bronze, algunes d'or i de plata-, i de procedència heterogènia. La majoria són romanes, però també n'hi ha de cartagineses i de la colònia grega d'Empúries, a més de mallorquines d'època medieval. Per força ha de sorprendre el qualificatiu d'exquisides atorgat pel notari a moltes de les peces, un detall que palesa tant la sensibilitat estètica del redactor de l'inventari com l'interès i el bon gust del possessor en procurar-se peces magnífiques, o l'aparició de grans medalles de bronze de *personatjes raras y no coneguts*, un altre testimoni de la manera d'ésser selectiva de don Gabriel, i, encara, la inusitada presència de dues dotzenes de camafeus, menys habituals que els petits bronzes.

Sabem que la col·lecció es nodria de troballes fetes a *Pollentia*⁹⁰ i a Lloseta,⁹¹ però ara com ara és impossible esbrinar-ne més detalls. Tampoc de com i quan es despertà la passió antiquària de Gabriel Flor. Més fàcil de documentar és el fet que devia compartir-la, poc o molt, amb el seu cunyat, el cronista Jeroni Alemany, autor d'una obra inèdita titulada "Medallas y antigüedades que se hallaron en la Isla del tiempo de los romanos", conservat a la biblioteca de Can Vivot.⁹² No sembla casual que els dibuixos de monedes, petits bronzes, segells i camafeus que conté s'ajustin tan visiblement al repertori inventariat a Can Flor. D'altra banda, Alemany va ser un col·laborador generós, a més de prolix i retòric prologuista -en termes de l'època, "censurador"- de la *Loseta ilustrada* (el seu autor és taxatiu: *confieso abiertamente deber a el Sr. D. Geronimo de Alemany el trabajo con que para ilustrar algunos pasajes de esta Historia me ha favorecido en la administracion de muchos instrumentos...*), prova de l'amistat que l'unia amb l'erudit fra Gaietà de Mallorca.

El caputxí, tenaç polemista contra Bonaventura Serra, defensava idees no sempre inqüestionables (*La Historia la escribe uno solo y la Tradición habla con lenguas de infinitos, y prudentemente se ha de tener por más cierto lo que dicen tantos que lo que escriben pocos...*; després de tot, la *Loseta ilustrada* volia ser l'apologia d'un miracle), però també es mostrà un ferm paladí dels estudis antiquaris locals.⁹³

Las medallas y otras Antigüedades que en varios tiempos han sido descubiertas en los districtos de Ayamans y Loseta me han motivado para tratar este assumpto (...) pues si en un rincón tan despreciado halla tan dignos vestigios el estudio para la verdad de la Historia, muchas noticias se descubrirán de nuestro Reyno, que ahora por descuydo las tiene el olvido sepultadas.

90 VENTAYOL, P.: *Historia de Alcudia...*, I, p. 46. L'autor assegura que Flor posseïa el pedestal original del suposat Quint Cecili Metel -ara Agust- de Can Pueyo.

91 CAYETANO DE MALLORCA, FRA: *Loseta ilustrada...*, p. 115-117: una medalla de coure de Germànic, una d'or de Vespasià, un cap de cérvol i altres figuretes de bronze.

92 Se'n reproduïxen dues làmines a ORFILA, M. (com.): *El món romà...*, p. 38 i 147. El manuscrit hi apareix datat ca. 1720, però podria ser una o dues dècades posterior. Crec que cal identificar-lo amb la "Disertación de las Antigüedades de Mallorca", il·lustrada amb dibuixos, que esmenta J. M. Bover en les "Misceláneas Históricas", IV, p. 185 s.

93 CAYETANO DE MALLORCA, FRA: *Loseta ilustrada...*, p. 114.

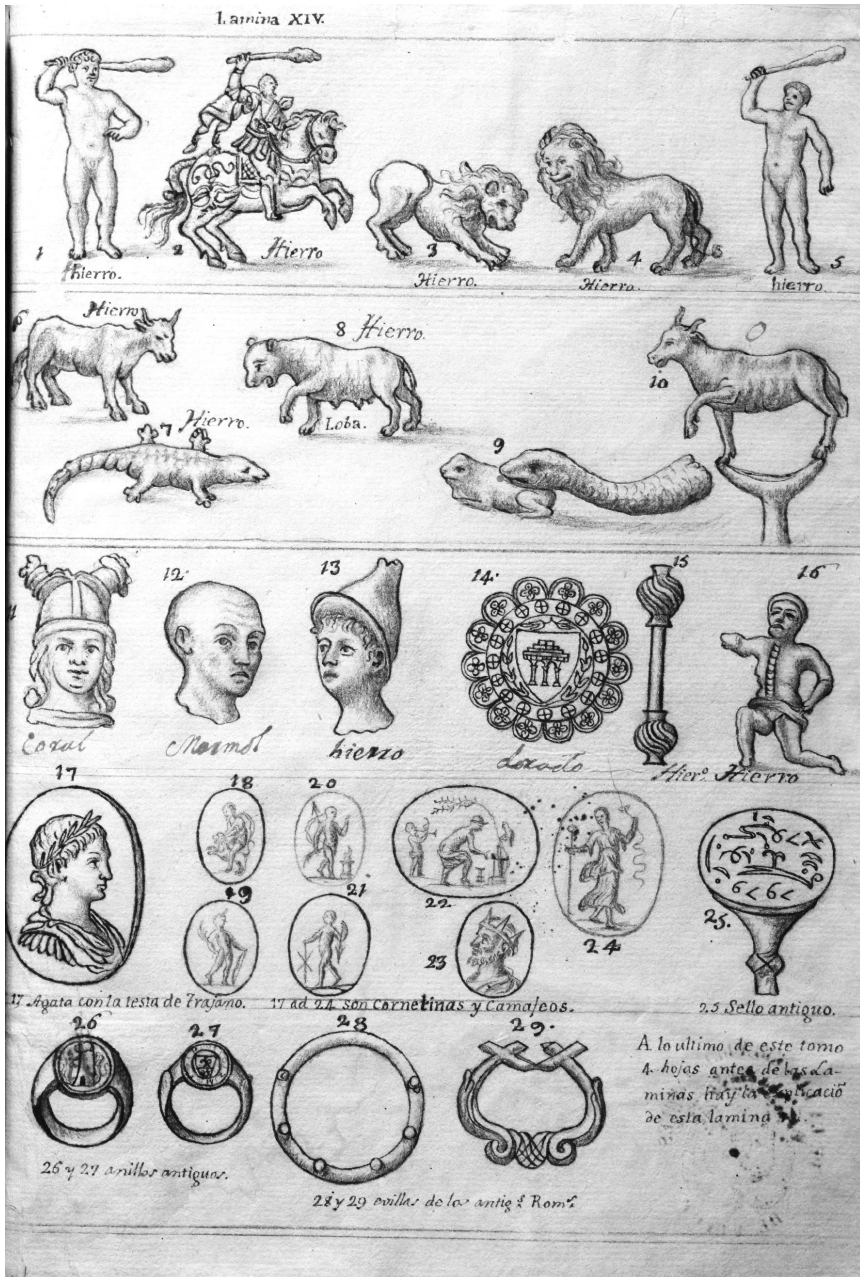

Fig. 1 Jeroni ALEMANY I MORAGUES:
 "Medallas y antigüedades que se hallaron en la Isla del tiempo de los romanos",
 Palma, Can Vivot (fotografía publicada en el catàleg de l'exposició: ORFILA, M. (com.): *El món romà...*)

Fig. 2 Joaquín M. BOVER: "Antigüedades mallorquinas de varias naciones que se hallan en el convento de capuchinos", *Misceláneas Históricas*, IV, 1827, f. 184v-185r. Palma, Biblioteca March

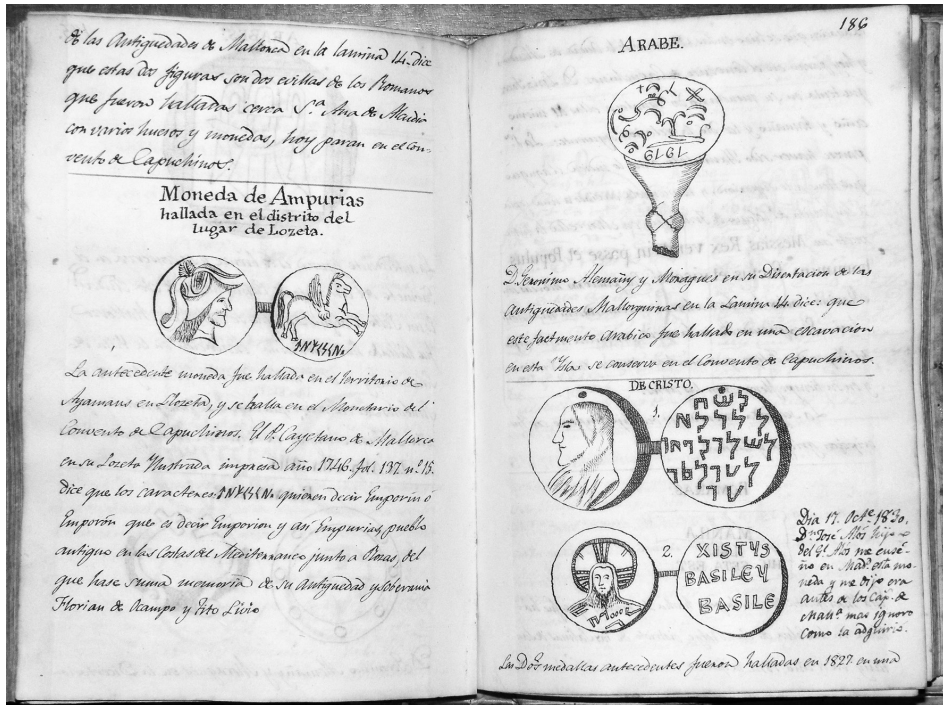
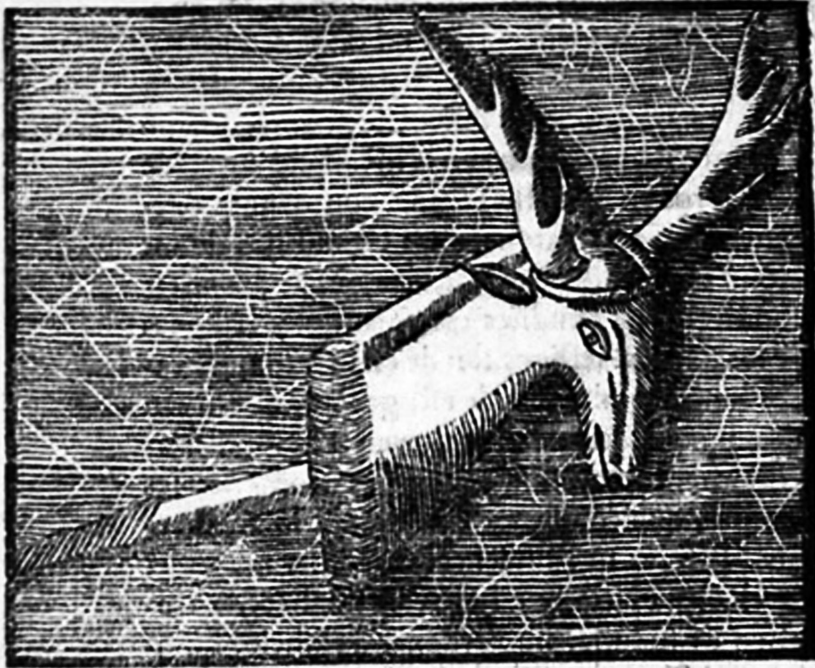

Fig. 3 Joaquim M. BOVER: "Antigüedades mallorquinas de varias naciones...", f. 185v-186r

Fig. 4 Fra Gaietà DE MALLORCA OFMCap: *Loseta ilustrada...*, Palma, 1746, p. 162.
Làmpada romana

166 *LOSETA ILUSTRADA.*
§. VII. DE LOS CIERVOS.

47 **D**Espues de haver construido las alajas sobredichas, que persuaden con alguna fuerça la existencia de un templo en las cercanias de Ayamans, falta ahora presentar la conjetura, por la qual verosimilmente se convenza, aver sido consagrado à Diana: y sobre las generalidades, que hemos producido en el antecedente discurso, de ser Diana la Presidente, y Diosa de los Bosques; por lo qual le eran consagrados los *Lucos*,
ahora

Fig. 5 Fra Gaietà DE MALLORCA OFM Cap: *Loseta ilustrada...*, Palma, 1746, p. 166.
Cap de cérvol descobert a Aiamans

